

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та

аспірантської підготовки

Кафедра економіки природокористування

Магістерська кваліфікаційна робота

на тему: Організаційно – економічний інструментарій екологізації
аграрного сектору національної економіки

Виконав студент 2 курсу групи
МЕД-61

спеціальності 8.18010017
Економіка довкілля та природних
ресурсів,

Янкул Олександр Ігорович

Керівник д.е.н., проф. Андрєєва
Наталія Миколаївна

Рецензент д.е.н., с.н.с.

Мартієнко Антаніна Іванівна

Одеса 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
1 ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	10
1.1.Концептуальні положення формування державної та регіональної аграрної політики України.....	10
1.2.Сутність та організаційно-економічні критерії, визначення рівня екологізації аграрного сектору вітчизняної економіки.....	18
1.3.Класифікація організаційного економічного інструментарію екологізації аграрного сектору національної економіки.....	29
2 ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	44
2.1.Еколого-економічна оцінка аграрного сектору України.....	44
2.2.Аналіз виробничої економічної діяльності суб'єктів аграрного сектору в контексті подальшої екологізації (на прикладі Одеського регіону).....	67
2.3.Визначення стратегічних пріоритетів та інструментарію екологізації аграрного виробництва на регіональному рівні.....	72
3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	87
3.1. Визначення подальших напрямків удосконалення систем управління екологізацією аграрного виробництва.....	87
3.2.Пропозиції щодо вдосконалення економічних систем екологічного управління в агропромисловій сфері на державному та регіональному рівнях України.....	97

3.3.Пріоритети удосконалення систем екологічного управління та організаційно-економічного інструментарію екологізації аграрного виробництва Одеського регіону.....	112
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	120
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	123
ДОДАТКИ.....	128

ВСТУП

В умовах реформування національної економіки, що супроводжується соціально-економічними перетвореннями в агро продовольчій сфері України, одним із пріоритетних напрямів державної аграрної політики має бути розв'язання проблем виробництва екологічнобезпечних харчових продуктів, використання й охорони земель, збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, запобігання розвитку деградаційних процесів, що є важливими чинниками переходу на засади сталого розвитку, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва та гарантування екологічної і продовольчої безпеки населення. Переведення агропромислового сектору на екологічнобезпечний шлях розвитку та виробництво екологічної сільськогосподарської продукції дозволить вирішити низку гострих соціально-економічних й екологічних проблем і є одним із найскладніших етапів аграрної реформи в Україні.

Актуальність проблеми екологізації аграрного сектору економіки зумовлена стрімким погіршенням екологічного стану природних ресурсів, залучених в аграрне виробництво, зниженням родючості ґрунтів та якості сільськогосподарської продукції, посиленням інтегрального екодеструктивного впливу на довкілля.

Об'єктом дослідження є процес інструментального забезпечення екологізації аграрного сектору національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні засади, наукові підходи і конструктивні рішення щодо інструментального забезпечення екологізації аграрного сектору національної економіки.

Методи дослідження. У роботі використанні різноманітні способи і прийоми наукових досліджень: статистичні спостереження (аналіз і узагальнення ретроспективних даних), аналіз і синтез (дослідження сучасної системи забезпечення процесу екологізації економіки), системний підхід (

формування принципів та інструментів екологізації аграрного сектору національної економіки), ситуаційний підхід (вибір інструментів забезпечення екологізації товаровиробників на регіональному рівні).

Нераціональне використання земель, надмірна розораність сільськогосподарських угідь, недотримання вимог з контурно-меліоративної організації території, порушення правил ведення сівозмін зумовили зниження їх родючості, погіршення агрофізичних та агрохімічних властивостей. Інтенсивні технології на базі хімізації, недотримання науково обґрунтованих принципів землекористування призвели до порушення екологічної рівноваги в агроєкосистемах, погіршення якості та екологічності сільськогосподарської продукції, забруднення її пестицидами, радіонуклідами, важкими металами й іншими небезпечними речовинами. Використання окремих засобів захисту рослин та мінеральних добрив з грубим порушенням співвідношення поживних речовин досить часто є причиною забруднення ґрунтових вод і відкритих водойм токсичними хімічними сполуками. У процесах міграції ґрунтовим профілем, підґрунтовими та поверхневими водами вони поширюються на великі відстані; накопичуються у ґрунті в обсягах, що значно перевищують гранично допустимі концентрації; спричиняють загибель багатьох живих ґрунтових організмів; накопичуються у продукції рослинництва, через корми потрапляють до організму тварин; надходять трофічними ланцюгами в організм людини, викликаючи різні захворювання.

Метою роботи є теоретико-концептуальне та практичне обґрунтування наукових основ екологізації аграрного виробництва, розробка пріоритетних напрямів їх реалізації з урахуванням потреби формування сталих агроєкосистем, збереження родючості ґрунтів та глобалізації агропродовольчих ринків у ринкових умовах господарювання

Ураховуючи важливе загальнонаціональне значення екологізації аграрного виробництва, вона має стати ключовим напрямом розвитку національної економіки в цілому і її аграрного сектора, зокрема.

1 ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

1.1 Концептуальні положення формування державної та регіональної аграрної політики України

Нормальний розвиток суспільства можливий тільки на основі тісної і гармонійної взаємодії основних сфер життєдіяльності – політичної, економічної, соціальної та духовної. Економіці належить виняткова роль у забезпеченні життя суспільства як сфери виробництва і відтворення матеріальних благ. Це змушувало державну владу в тій чи іншій мірі втручатися в економічні процеси, здійснювати їх корегування, тобто розробляти і здійснювати економічну політику.

Економічна політика – це поведінка держави відносно національної економіки; певна система дій, спрямованих на заохочення або зміну економічних процесів.

Складність економічної політики полягає в тому, що на шляху досягнення певної цілі (виходу з кризової ситуації, стабілізації економіки, підвищення темпів економічного розвитку тощо) вона зачіпає численні господарські сфери: фінанси, кредит, грошовий обіг, податкову систему, промисловість, сільське господарство, зовнішню торгівлю тощо. У рамках кожної із цих сфер економічна політика конкретизується і реалізується як фінансово-кредитна, податкова, бюджетна, структурна, зовнішньоекономічна, промислова, аграрна і т.д.[10].

Економічна політика держави покликана вирішувати конкретні завдання:

- стимулювати макроекономічне зростання і стабільність;

- створювати і підтримувати на відповідному рівні необхідну для нормального розвитку ринку інфраструктуру;
- корегувати рівновагу ринку в тих ситуаціях, коли механізм його саморегуляції дає «збої».

Екологізація - процес послідовного впровадження нової техніки і технології, нових форм організації виробництва, виконання управлінських та інших рішень, які дають можливість підвищити ефективність використання природних ресурсів з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшення на різних рівнях.

Аграрна політика – складова частина економічної та загальної політики держави. Формується аграрна політика в тісному взаємозв’язку з іншими складовими політики – зовнішньоторговельною, промисловою, екологічною, соціальною тощо[12].

Існує два принципові підходи до розуміння аграрної політики:

1. У вузькому розумінні під аграрною політикою розуміють систему цілей і заходів, спрямованих на розвиток аграрного сектора економіки. У даному випадку «аграрну політику можна визначити як діяльність держави, спрямовану на створення господарсько-фінансових і політичних ринкових умов в аграрному секторі, яка реалізується шляхом впливу на економічні процеси, що протікають у ньому, через форми та методи, найбільш дієві в області аграрної економіки» .

2. У широкому розумінні до аграрної політики включають:

політику розвитку аграрного сектора;

- продовольчу політику, що стосується споживання продуктів харчування основними групами і шарами населення;
- агропромислову політику, пов’язану з проблемами обслуговування сільського господарства, включаючи торгівлю, переробку, сферу виробництва засобів виробництва для сільського господарства;
- зовнішньоторгову політику.

Таким чином, аграрна політика може бути визначена як сукупність принципів і дій, які здійснює держава у вирішенні комплексу проблем, пов'язаних з функціонуванням агропромислового комплексу (власне сільськогосподарського виробництва, структур агробізнесу, ринку сільгосппродукції, споживання, розвитку сільських територій тощо).

Розширення самостійності та повноважень органів місцевого самоврядування в умовах переходу до ринку зумовлює потребу в розвитку регіональних досліджень з метою конструктивного підходу до наукового обґрунтування управління регіональним розвитком. Останній органічно пов'язаний з іншими не менш важливими і складними процесами: формуванням ринкових відносин, розгортанням нових форм власності, пріоритетним соціальним розвитком, а також з екологічною та демографічною ситуацією тощо[9].

Політика регіонального розвитку є складовою загальнодержавної політики щодо соціально-економічних та суспільно-політичних перетворень в Україні. Вона спрямована, зокрема, на підвищення ролі регіональних і місцевих органів управління у здійсненні реформ та розбудові незалежної Української держави.

Одним з важелів удосконалення територіальної організації суспільства стає політика регіонального розвитку, орієнтована на становлення механізмів управління формуванням господарських адміністративно-територіальних систем всіх типів та просторових рівнів. Вона покликана забезпечувати комплексно-пропорційний розвиток територій з максимальним урахуванням місцевих умов і ресурсів.

Державна політика регіонального розвитку — це цілісна сукупність заходів, спрямованих на стимулювання ефективності соціально-економічного розвитку регіонів, раціональне використання їхніх ресурсних потенціалів та пріоритетів, забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності населення, вдосконалення територіальної організації суспільства.

Об'єктами політики регіонального розвитку є територіальні утворення, які слід розглядати як системи певного підпорядкування, в межах яких здійснюються державне управління та місцеве самоврядування. Суб'єктами її виступають центральні, регіональні та місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які виходячи зі своєї компетенції вирішують питання, пов'язані з соціально-економічним розвитком регіонів[11].

Основна мета сучасної державної політики регіонального розвитку в Україні полягає у збереженні та зміцненні політичної стабільності, територіальної цілісності, соціальної та економічної єдності Української держави на основі раціонального територіального поділу праці, поєднання інтересів різних регіональних спільностей із загальнодержавними інтересами, створення відносно однакових можливостей для плідної життєдіяльності населення в усіх регіонах України.

У нашій країні накопичився комплекс регіональних проблем і диспропорцій, що зародилися у минулі десятиріччя. До основних з них можна віднести такі:

- відставання малих міських і ще більшою мірою сільських поселень від великих міст за рівнем економічного і соціального розвитку;
- деформація статеві-вікової структури сільського населення;
- посилення регіональної диференціації за якістю навколишнього середовища;
- соціально-економічні, екологічні, психологічні та інші проблеми у зонах радіоактивного забруднення в результаті аварії на Чорнобильській атомній електростанції, а також у регіонах розміщення переселенців;
- застарілий багатоплановий адміністративно-територіальний поділ.

Відповідно до мети та назрілих проблем визначаються стратегічні завдання політики регіонального розвитку, а саме:

- здійснення реструктуризації економіки регіонів, яка ґрунтується на вимогах забезпечення соціально-економічної ефективності відповідних заходів;
- налагодження ефективних внутрішньо- і міжрегіональних економічних зв'язків, спрямованих на формування національної економіки та регіональних господарських комплексів;
- заохочення розвитку інвестиційної діяльності на території регіонів створенням пільгових умов у оподаткуванні та здійсненні інвестиційної діяльності;
- формування і розвиток спеціальних (вільних) економічних зон, технопарків, технополісів з першочерговим визначенням локальних територій для їхнього розміщення, а також облаштування державних кордонів і налагодження на новій основі системи зв'язків між прикордонними регіонами;
- стимулювання демографічного розвитку регіонів з метою усунення негативних наслідків, пов'язаних з високою смертністю і низькою народжуваністю населення;
- створення сприятливих умов для розвитку малих підприємств виробничого типу, фермерських господарств (пільгове оподаткування, фінансова та морально-технічна підтримка);
- формування регіональних фінансово-бюджетних і кредитно-банківських систем, які мають регулювати надходження та використання грошових ресурсів у межах бюджетних та позабюджетних фондів;
- здійснення заходів щодо стабілізації регіональних ринків праці, товарів та послуг із застосуванням для цього економічних важелів, а також регіональних та місцевих замовлень;
- створення ефективних регіональних систем соціального захисту населення.

У сучасних умовах місцевим органам влади й управління надається можливість вирішувати проблеми розвитку регіонів на основі власної фінансово-економічної бази, ефективного використання комунальної власності, територіальних ресурсів і надання законодавством повноважень. При цьому суттєво зменшується пряме управління із центру з боку державних структур, але залишається цільове фінансування окремих проектів, пільгові кредити тощо з метою регулювання регіональних пропорцій у розвитку регіонів[14].

Загальнодержавна стратегія розміщення продуктивних сил має узгоджуватися з завданнями комплексного й ефективного розвитку економіки регіонів.

За центральними державними структурами мають бути закріплені питання регулювання територіальних народногосподарських пропорцій, рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, проведення соціально-демографічної, природно-ресурсної, інвестиційної та містобудівної політики, а також розробка міжрегіональних стандартів, вимог, норм і нормативів.

Очевидною є також необхідність розробки та реалізації спеціальних державних програм реформування господарства окремих регіонів з екстремальними умовами. Передусім такого перетворення потребують господарські комплекси регіонів з порушеною структурою виробництва і складною екологічною ситуацією. Це визначатиме нову якість соціально-економічних потреб, інтересів, пріоритетів і можливостей. Інакше кажучи, до економічного, соціального й екологічного добробуту слід йти не від суспільства в цілому до регіону, як було раніше, а навпаки[16].

Механізм реалізації політики регіонального розвитку має забезпечуватися правовими та економічними важелями. До перших належать сукупність законодавчих і нормативних актів, що регулюють відносини між суб'єктами регіональної політики, форми та методи її здійснення. Серед економічних важелів найважливішим є формування фінансових ресурсів, які

давали б можливість забезпечити здійснення відповідних регіональних програм.

Тенденція становлення політики регіонального розвитку така, що з часом її межа все більше має пов'язуватися з комплексними завданнями стійкого економічного зростання. У своєму класичному вигляді вона зводиться до реалізації заходів, спрямованих на вирішення конкретних регіональних проблем.

Реалії господарської діяльності та життя сприяють перетворенню політики регіонального розвитку на досить складне, комплексне явище, що вбирає в себе компоненти багатьох традиційних напрямів політики держави. Реалізація активної політики регіонального розвитку в кінцевому підсумку спрямована на вдосконалення територіальної організації суспільства, передбачає врахування її основних аспектів: економічного, соціального, демографічного, розселенського, екологічного, науково-технічного тощо. Сукупність цих аспектів найповніше охоплює термін «політика регіонального розвитку» на відміну від термінів «регіональна економічна політика» або «регіональна соціально-економічна політика». Водночас перший термін узгоджується з усталеним терміном «управління регіональним розвитком».

Державна політика регіонального розвитку ґрунтується на таких принципах:

- децентралізація, послідовне передавання прав і обов'язків у сфері регулювання регіонального розвитку місцевим органам управління та самоврядування;
- законодавче закріплення за останніми сталих джерел поповнення місцевих бюджетів для виконання своїх функцій;
- концентрація зусиль центральних органів на вирішенні завдань національного масштабу, а також гострих проблем, як правило, у великих регіонах;

- диференційований державний вплив на розвиток окремих регіонів країни у вирішенні економічних, соціальних, екологічних науково-технічних та інших проблем регіонів;
- превентивність політики регіонального розвитку зокрема на стадії зародження великих територіальних диспропорцій.

Методи і принципи управління мають використовуватись у державній політиці регіонального розвитку комплексно. З розвитком ринкових відносин, децентралізації управління переважного значення набувають економічні та соціально-психологічні методи.

Основною формою реалізації державної політики регіонального розвитку стають національні програми вирішення комплексних проблем великих територій. Розробка та реалізація їх фінансуються з державного і місцевих бюджетів, а також з інших джерел регіонально орієнтовані державні програми мають узгоджуватися за термінами заходами та ресурсами з програмами зайнятості, науково-технічними екологічними та іншими державними і місцевими програмами[20].

Для окремих територій необхідними заходами політики регіонального розвитку є такі:

- створення пільгового режиму для підприємництва
- застосування пільгового режиму оподаткувань для населення;
- адресне спрямування державних інвестицій;
- кредити, субвенції, субсидії та дотації на розвиток соціальної сфери; установа і диференціація обмежень та нормативів, а також охоронних режимів.

1.2 Сутність та організаційно економічні критерії, визначення рівня екологізації аграрного сектору вітчизняної економіки

В умовах активного залучення України до світових процесів глобалізації особливої уваги набувають аспекти стратегії розвитку аграрного сектору економіки. У цьому контексті актуальним є питання економічного та соціального розвитку сільських територій та його виробничо-соціального осередку – села. Нині необхідно здійснити структурні зрушення галузевої, просторової та функціональної системи, які забезпечать раціональне використання економічного потенціалу аграрного сектору і будуть основою соціального розвитку сільських територій[25].

Аграрно-продовольча наукова концепція (доктрина) має базуватися на чітко сформульованих і ретельно визначених категоріях, поняттях і показниках. При цьому насамперед необхідно уявити такі невід'ємні складові доктрини як визначення поняття аграрний сектор та продовольча безпека країни.

Поняття аграрний сектор часто зводиться до суто сільськогосподарського розуміння і трактування. В широкому розумінні нині існують споріднені поняття, які характеризують той чи інший бік одного й того ж об'єкта вивчення. До їхнього складу належать: сільське господарство, аграрне виробництво, сільськогосподарське виробництво, агропромисловий комплекс, аграрний сектор економіки. Використання їх не за прямим призначенням призводить до підміни цих понять[27].

Поняття сільське господарство трактується як галузь народного господарства, яка виробляє сільськогосподарську продукцію, включає рослинництво і тваринництво та первинну переробку продукції. Ця галузь забезпечує потреби населення в продуктах харчування і в сировині для текстильної, взуттєвої, парфумерної і харчової промисловості, проте не охоплює всіх складових предмета економіки аграрного сектору.

Агропромисловий комплекс (АПК) сформувався на основі міжгосподарської кооперації і відображає форму об'єднання аграрних і промислових галузей та їхніх підприємств на базі налагодження переважно прямих зв'язків. До складу АПК входять три основні сфери:

- 1) виробництво засобів виробництва для сільського господарства та його виробниче обслуговування;
- 2) власне сільське господарство;
- 3) заготівля, переробка, зберігання, транспортування і збут сільськогосподарської продукції.

В ринкових умовах виявляється висока ефективність прямих інтеграційних зв'язків між окремими підприємствами другої і третьої сфер, проте виробнича кооперація з підприємствами першої сфери, практично не розвиваються, а необхідні взаємовідносини здійснюються опосередковано – через ринки.[28]

Поняття аграрний сектор – це частина економіки країни, що виробляє продукти харчування та сировинні матеріали, для внутрішнього споживання або на експорт, де переважає населення, зайняте сільськогосподарською працею. Проте і таке визначення концентрованого поняття предмету дослідження потребує уточнення. Охарактеризуємо складові предмету:

Аграрний [лат. agrarius] –

- 1) земельний, що відноситься до землеволодіння і землекористування;
- 2) характеризується переважанням сільськогосподарського виробництва над промисловим.

Сектор – частина народного господарства, що має певні економічні і соціальні особливості.

Поняття економіка в даному випадку стосується господарської і фінансової діяльності, тобто стану діяльності підприємств та організацій регіону.

Аграрний сектор, включає всі аспекти: форми власності і господарювання; виробничі, господарські, управлінські, трудові та соціальні

відносини; розподіл результатів господарської діяльності; переплетіння поселенського і господарського укладів на селі. Взаємозв'язок і взаємозалежність елементів системи аграрного сектору відображені на рис. 1.1.

Важливим осередком аграрного сектору економіки є аграрне виробництво – це, з одного боку, комплексний процес створення матеріальних благ, який охоплює його продуктивні сили і виробничі відносини, а з другого – соціально-економічна система як одна із найважливіших підсистем всього господарського комплексу країни. Головним компонентом цієї системи виступає людина, що й визначає її соціальну сутність. Оскільки аграрний сектор функціонує заради людини, то для оцінки міри його рівноважного стану використовується система соціально-економічних показників, які відображають реалізацію інтересів, ціннісні орієнтири працівників[30].

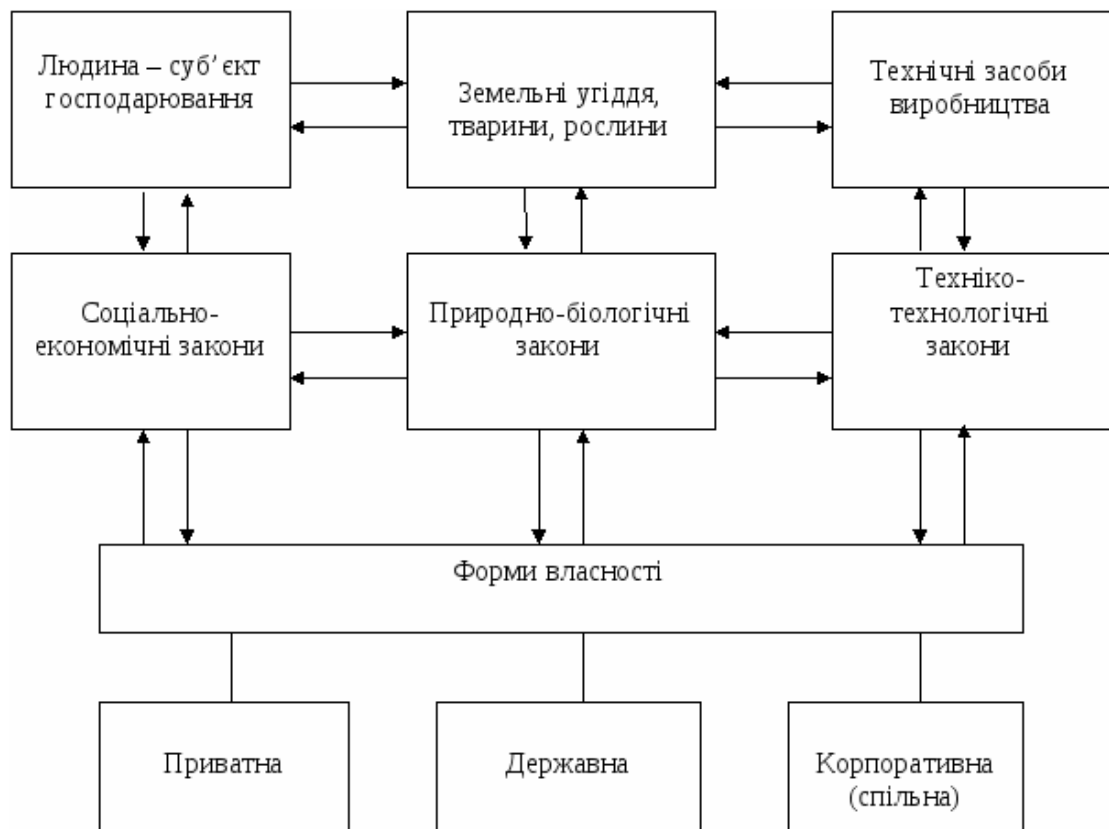

Рис. 1.1 Основні елементи системи аграрного сектору

Процес аграрного виробництва – це процес створення необхідних для суспільства продуктів на основі розвитку живих організмів в конкретних природно-економічних умовах. Основний зміст аграрної праці – комбінування способів і методів позитивного впливу на дані умови, постійний пошук найбільш сприятливих шляхів розвитку живих організмів[33].

Аграрний сектор являє собою поєднання аграрного виробництва і розвитку сільських територій, де переважає сільське населення. Він охоплює земельну, господарську і поселенську складову, яка покликана забезпечити соціальний розвиток сільського поселення.

Сутність аграрного сектору є збереження особливого інтересу селянина до предмета своєї праці, а отже, виникає об'єктивна необхідність у професійному вивченні цього предмета суб'єктом господарювання.

За роки незалежності на селі здійснено глибокі структурні реформи, докорінно перебудовано земельні й майнові відносини, створено організаційно-правові структури ринкового спрямування на основі приватної власності на землю та майно: індивідуальної, сімейної та колективної форм організації праці.

Внаслідок паювання земель майже 7 млн. селян стали власниками сертифікатів на земельну частку (пай), середній розмір якої становить 4,1 га. З них майже 60% вже оформили державні акти замість сертифікатів. Майнові свідоцтва на суму 20,9 млрд. грн. отримали майже 5 млн. селян[31].

АПК стає осередком підвищеної економічної активності, зростає його інвестиційна привабливість. Економіка країни дедалі більше повертається до потреб села. Ці надзвичайно важливі процеси потребують постійної державної підтримки та стимулювання. Україна зацікавлена в поглибленні співпраці з країнами ЄС у питаннях модернізації та розвитку АПК, його інтегрування в європейський агропромисловий простір.

Водночас у розвитку агропромислового комплексу залишається низка дуже складних проблем, які не лише перейшли у спадок від старої адміністративної системи, а й стали результатом окремих помилок у його реформуванні, недостатній послідовності у їх здійсненні. До зазначених проблем належать такі:

- Деформації структури виробництва. У 2011р. більше 50% валової продукції сільського господарства вироблялося в господарствах населення. Проте ці господарства знаходяться на найнижчому рівні суспільної організації виробництва: через малі розміри вони є консервативними по відношенню до науково-технічного прогресу і сучасної організації агробізнесу, не здатними формувати мінімально необхідні товарні партії стандартизованої продукції, яких потребує внутрішній і особливо зовнішній ринки. В цьому секторі економіки надзвичайно важливе кооперування. Обсяги виробництва продукції господарств населення займають нині домінуюче місце у загальному обсязі аграрного виробництва картоплі, овочів, молока, плодів і ягід України.

- Низька ефективність сільськогосподарських підприємств. Прибуток від діяльності сільгосппідприємств у 2011 р. склав 25,9 млрд.грн., що майже у п'ять разів більше, ніж у 2008р. Однак частка збиткових підприємств ще досить суттєва – 16,6%. Важливо, що галузь тваринництва із хронічно збиткової вийшла з прибутком у 2603,3 млн. грн. та рівнем рентабельності у 13,0%.

- Нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення, особливо меліорованих, зниження родючості земель внаслідок недостатніх природоохоронних та агротехнічних заходів.

- Критична зношеність основних засобів виробництва. Рівень зношеності тракторів становить понад 70%, комбайнів - від 70 до 98%. Значна частина техніки застаріла не лише фізично, а й морально. Знос основних засобів у 10-15 разів перевищує їхнє оновлення. На селі інтенсивно проходить процес деіндустріалізації виробництва.

- Деформації цінових пропорцій – це диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію та матеріально-технічні ресурси, які споживаються в аграрному секторі. Внаслідок цього виробничий потенціал катастрофічно знижується, існуюча матеріально-технічна база старіє і занепадає. Такий стан є результатом помилок, допущених в економічній стратегії держави[35].

В умовах обвальної лібералізації ціни на промислові товари і послуги обслуговуючих сфер зростали значно вищими темпами, ніж на сільськогосподарську продукцію. Як наслідок сільське господарство щорічно втрачало купівельну спроможність. Якщо в 1990 р. для придбання одного трактора МТЗ – 82 необхідно було реалізувати 26 т пшениці, то в 2000 р. – 96 т, а в 2013 р. – 190 т, або відповідно в 3,7 і 5,8 разів більше. Для придбання зернового комбайна ДОН-1500 необхідно було реалізувати 170 т пшениці, у 2000 р. – 246 т, а в 2013 – 1263 т, або відповідно в 1,5 і 6,3 раза більше. Для придбання 1 т дизпалива у 1990 р. достатньо було продати 500 кг зерна, а у 2000 р. – 3,8 т, а в 2013 р. – 10,1 т, або відповідно в 7,6 і 14,2 раза більше.

Така динаміка цінових пропорцій призвела до розбалансування народногосподарського комплексу. У цілому ціни на сільськогосподарську техніку, обладнання, добрива, отрутохімікати склалися на рівні або й вище світових. Водночас на сільськогосподарську продукцію вони нижчі від світових у 1,5 – 3 рази.

- Недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення. Інвестиційні ресурси аграрного сектору формуються головним чином за рахунок власних коштів підприємств (близько 70%), переважну частину яких складають амортизаційні відрахування. Залишається вкрай вузьким сегмент довгострокового кредитування АПК. Потреба у довгострокових кредитах покривається лише на 2% (близько 10 грн. на 1 га сільськогосподарських угідь).

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України спрямована на ефективне формування економіки держави, здатне задовольнити потреби

внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства на основі закріплення його багатокладності, що на даному етапі розвитку вимагає пріоритету формування різних категорій господарств (село утворюючих господарств), власники яких проживають у сільській місцевості, поєднують право на землю із працею на ній, а також - власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою.

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України визначає мету, стратегічні цілі, принципи розвитку аграрного сектору, орієнтири й пріоритетні напрями та розроблена у відповідності з Конституцією України та з урахуванням положень законів України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні засади державної аграрної політики України на період до 2015 року» та інших законодавчих та нормативно-правових актів, відповідно до яких здійснюється діяльність в аграрному секторі[36].

Мета Стратегії - створення організаційно-економічних умов для ефективного розвитку аграрного сектору на основі єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством та промисловості сільськогосподарською сировиною.

Стратегічні цілі розвитку аграрного сектору:

- гарантування продовольчої безпеки держави;
- забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору на основі його багатокладності;
- сприяння розвитку сільських поселень та формування середнього класу на селі через забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення їх доходів;
- підвищення інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств;

- підвищення конкурентоспроможності продукції, ефективності галузей, стабільність ринків;
- розширення участі України у забезпеченні світового ринку продукцією сільського господарства та продовольства;
- раціональне використання сільськогосподарських земель та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на довкілля.

Принципи розвитку аграрного сектору:

1. У сфері організації аграрного виробництва:

1.1. Багатоукладність при пріоритетності формування селоутворюючих господарств;

До село утворюючих відносяться наступні форми господарювання:

- сімейні господарства, які базуються переважно на власній праці, ведуть товарне виробництво, орієновані на збільшення загального доходу господарства (сім'ї), а тому більше мотивовані до виробництва праце місткої сільськогосподарської продукції;
- сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, включаючи фермерські господарства, які зареєстровані за місцем здійснення господарської діяльності, їх власники проживають в громаді, базуються на переважно найманій праці односельчан;

1.2. Збалансованість розвитку за економічними, соціальними та екологічними критеріями;

1.3. Формування зацікавленого в довгостроковому ефективному господарюванні відповідального виробника/користувача (власника) землі.

2. У сфері формування та здійснення державної аграрної політики:

- пріоритетність аграрного сектору у загальнодержавній економічній політиці;
- упередження загроз продовольчій безпеці та забезпечення її в умовах глобалізації;
- застосування інструментів стратегічного управління розвитком аграрного сектору та оперативного впливу на кон'юнктуру ринку;

- диференційованість підходів до формування умов державної підтримки сільськогосподарських виробників залежно від встановлених критеріїв їх діяльності;

- орієнтація на підтримку розвитку кооперації та кластерної організації виробництва;

- розвиток саморегулювання в аграрному секторі, делегування частини повноважень держави щодо регулювання аграрного ринку, в тому числі контролю якості та безпечності продукції;

- формування позитивних довгострокових очікувань сільськогосподарських виробників;

- створення умов для запровадження найкращих за продуктивністю, ресурсомісткістю та енергоефективністю засобів виробництва та технологій;

- стимулювання раціонального аграрного природокористування;

- урахування регіональних умов у розвитку сільського господарства.

3. Зворотна сторона стратегії розвитку аграрного сектору. Чому він не може стати локомотивом економіки.

Попри рекордні врожаї, українське сільське господарство неспроможне стати драйвером економіки. Навпаки, великі інвестиції олігархічного бізнесу в агропромисловий комплекс (АПК) здатні перетворитися на джерело численних соціально-економічних проблем[36].

В Україні вже кілька років спостерігається бурхливий розвиток сільського господарства, передусім рослинництва. Як наслідок - стрімко збільшуються інвестиції в агропромисловий комплекс, причому основну частку становить олігархічний капітал. Олігархи почали звертати увагу на агробізнес порівняно недавно, вочевидь, коли усвідомили, що потенціал визискування пріоритетних до цього часу галузей вичерпується (гірничо-металургійний комплекс, машинобудування, виробництво труб тощо). Агробізнес натовість нині є одним із небагатьох напрямів в Україні, який за сприятливої кон'юнктури може забезпечити надвисоку рентабельність у стислі терміни. А саме це, власне, завжди й передбачала бізнес-стратегія

олігархів. Не дивно, що лише після того, як сільським господарством зацікавилися наближені до влади бізнесмени, уряд намагається всіляко підтримувати АПК, декларуючи, що він повинен стати локомотивом зростання економіки та допоможе вирішити цілу низку проблем на макроекономічному рівні. Проте такі пріоритети насправді можуть мати згубні наслідки як для села, так і для економіки.

Ще 2004-го обсяг інвестицій в агробізнес становив лише 3,4 млрд грн на рік. Ситуація змінилася починаючи приблизно з 2005-го, не в останню чергу завдяки певній лібералізації, пов'язаній із тодішньою зміною влади. В агробізнес стали інвестувати іноземці, впроваджуючи передові технології, які швидко поширювалися й серед українських аграріїв. Темп приросту капіталовкладень в агробізнес лишається одним із найбільших в українській економіці, а сама галузь дістала тепличні умови для розвитку. По-перше, кредитна політика банків стала лояльнішою до аграріїв. По-друге, значні податкові преференції для агробізнесу. По-третє, після чергового переділу зернового ринку трейдери, власники яких є наближеними до влади, дістали широкі можливості для вивезення збіжжя з країни. Вони отримали стабільні надходження валютної виручки та можливість легко й дешево залучати фінансування за кордоном[33].

Займатися рослинництвом стало так вигідно, що навіть традиційні олігархи, які звикли до екстенсивного розвитку бізнесу (через дешеву приватизацію та розпилювання держбюджету), оцінили потенціал галузі, увійшовши в цей бізнес.

Уряд, звісно, намагається отримати дивіденди, зокрема й політичні, від розвитку галузі, щоразу приписуючи успіхи агросектору до своїх заслуг. Хоча це очевидне перебільшення, адже розвиток сільського господарства почався значно раніше, а податкові пільги, ініційовані урядом, з огляду на обсяг торішнього прибутку аграріїв мають сумнівну стимулювальну ефективність, натомість є зайвим тягарем для бюджету.

У будь-якому разі урядовці не втомлюються повторювати про потенціал галузі, ніби закликаючи його реалізуватися вже цього року. Потенціал справді величезний: 100-120 млн. т зернових, якщо орієнтуватися на середні показники врожайності розвинених країн. Це практично удвічі більше від тих рекордних врожаїв, які були в Україні за роки незалежності. І хоч би як уряд намагався пришвидшити розвиток галузі, у нетривалій перспективі він не зможе компенсувати її досягненнями падіння решти економіки та уникнути проблем із платіжним балансом[31].

Між потенціалом та його реалізацією часто є численні вузькі місця й різноманітні фактори, на усунення яких ідуть роки. Основним чинником, що зробив рослинництво в Україні рентабельним і здатним фінансувати власний розвиток навіть за низької врожайності деяких років, стали ціни на зернові у світі. Попри корекцію у 2008-2010-му внаслідок кризи, загальне їх зростання величезне.

Але хоч би якими були перспективи аграрного бізнесу в Україні з погляду прибутковості, зрозуміло одне: його розвиток у найближчі п'ять років триватиме. Адже навіть якщо глобальна конкуренція з'їсть третину чи половину теперішніх цін на зернові, їх виробництво в Україні буде рентабельним, хоча нових інвестиційних проектів може й помітно поменшати. А втім, і тут є ризики, зважаючи на екстенсивний шлях розвитку сільського господарства. Великий бізнес, який зараз активно вкладає гроші в АПК, у гонитві за швидкими прибутками робить ставку на вирощування культур, які виснажують землю, зокрема технічних. Натомість посіви традиційних продовольчих культур стрімко зменшується. За такої динаміки розподілу площ неминуче знижуватиметься і родючість українських чорноземів. Тобто нові аграрні королі фактично залишають по собі випалену землю.

1.3 Класифікація організаційно-економічного інструментарію екологізації аграрного сектору національної економіки

Державне регулювання аграрного сектору можна розглядати як систему заходів впливу на нього для створення оптимальних умов розвитку. У залежності від різних критеріїв державне регулювання класифікується за методами регулювання, характером регулювання, за галузями регулювання, сферами регулювання, ступенем впливу на виробництво й торгівлю, за видами торгівлі.

1.3а методами регулювання розрізняють адміністративне та економічне регулювання.

Адміністративне регулювання проявляється в рішеннях управлінських структур, що стосуються виробництва і торгівлі або впливають на них. Однією з форм адміністративного регулювання є розробка законодавчих актів з регулювання виробництва і торгівлі. Крім законів, це можуть бути різного роду накази, інструкції, вказівки положення, розпорядження, інші правові акти. До заходів адміністративного регулювання також належить регулювання технічних аспектів виробництва і торгівлі. Стандарти, технічні регламенти, система ліцензування і сертифікації суттєво впливають на виробництво, імпорт тих чи інших продуктів[44].

За допомогою адміністративних важелів – законів, постанов тощо ініціюється здійснення того чи іншого заходу економічного регулювання.

Економічне регулювання передбачає створення умов та стимулів, які заохочують розвиток виробництва у потрібному напрямі. Таке регулювання може здійснюватися через фінансові, кредитні, податкові, цінові заходи. Фінансові заходи – це субсидії (дотації), компенсації, різні схеми реструктуризації боргів, підтримка страхування, створення резервів при закупівлі чи продажі продукції за ринковими цінами, витрати на освіту,

наука, стимулювання структурних зрушень, розвиток сільської інфраструктури.

За сферами регулювання можна виділити регулювання виробництва, споживання, доходів, цін і ринків, а також соціального розвитку і структурної політики[44].

Регулювання виробництва може бути спрямоване і на збільшення виробництва, і на його обмеження. Програми підтримки традиційно проявляються в субсидіях, компенсаціях. Приклад програми обмеження – платежі з розрахунку на фіксовану площу угідь, фіксований урожай чи кількість голів в ЄС. У США також до 1996 р. такі програми широко використовувалися.

Регулювання споживання. Прикладом є США, де обсяги фінансування внутрішньої продовольчої допомоги бідним верствам населення чи його групам зростають щороку.

Регулювання доходів включає різного роду платежі, програми страхування або стабілізації доходів виробників. Наприклад, у Канаді існує програма стабілізації чистого доходу (NISA) ферми. Її учасники можуть робити вкладення на депозити до 7,5 тис. дол., що становить 3 % необхідної чистої виручки. Сума депозиту доповнюється такою ж сумою, яка фінансується федеральними і регіональними урядами. На загальну суму грошей виплачується відсоток фінансовими інститутами, що зберігають депозити, і урядом. Учасники можуть знімати з рахунка кошти для компенсації валового прибутку, якщо він упаде нижче середньорічного рівня за останні п'ять років або якщо сімейні доходи з усіх джерел стануть нижчими за 35 тис. дол. У випадку участі у програмі окремого фермера мінімальний рівень доходу становить 20 тис. дол[44].

Регулювання цін і ринків у ринковій економіці має пріоритетне значення. Крім безпосереднього регулювання цін важливе значення має створення системи ринкової інформації, формування ринкової інфраструктури (портів, сховищ).

Особливе значення має зняття адміністративних бар'єрів у міжрегіональній торгівлі, які не дозволяють товаровиробникам отримувати справедливу ціну.

Регулювання соціального розвитку і структурної політики включає заходи розвитку сільської інфраструктури (будівництво доріг, електромереж, водопроводів, газопроводів тощо). У розвинутих країнах проведення структурної політики в АПК здійснюється через програми стимулювання виходу фермерів на пенсію. Вони доповнюються програмами стимулювання виведення земельних угідь, тварин з ринкового сільськогосподарського обороту. Також важливою складовою є програми інвестиційної допомоги під час диверсифікації економічної діяльності в сільській місцевості.

Заходи з обмеження виробництва – «блакитна скринька». Платежі базуються на фіксованих площах або врожаях сільськогосподарських культур, здійснюються з розрахунку на не більш ніж 85 % обсягу виробництва базового періоду, а в тваринництві – з розрахунку на фіксовану кількість худоби. Заходи «блакитної скриньки» застосовуються обмеженою кількістю країн, серед яких країни ЄС, Ісландія, Норвегія, США, Словаччина, Словенія, Японія.

Заходи, що впливають на виробництва, торгівлю – «жовта», або «бурштинова скринька». Ці заходи не заборонені, але підлягають скороченню. Серед них програми підтримки цін, а також пов'язані з виробництвом окремих продуктів.

Регулювання за видами торгівлі включає регулювання зовнішньоторговельного режиму, яке в умовах інтеграції України в систему міжнародної торгівлі набуває особливого значення. Найважливіші заходи даного типу регулювання – імпорتنі та експортні мита, різного роду захисні заходи (антидемпінгові та компенсаційні мита, спеціальні заходи), тарифні квоти і кількісні обмеження. У зовнішній та внутрішній торгівлі виділяють також нетарифні заходи, що включають фітосанітарні, процедури митної оцінки, правила походження тощо.

Рис. 1.2 Класифікація інструментів регулювання державної політики в аграрній економіці

Механізмом державного регулювання економіки є визначення основних його елементів: суб'єкта, об'єкта, методів і засобів. Суб'єктом державного регулювання економіки є держава в особі державних органів – президента, парламенту, уряду, місцевих адміністрацій. Однак деякі дослідники вважають, що суб'єкт державного регулювання – це виразники та виконавці господарських інтересів, насамперед соціальні групи, які відрізняються одна від одної за такими ознаками, як майно, доходи, види діяльності, професія, регіональні та галузеві інтереси[49].

Суб'єктом державного регулювання також можна вважати спеціально утворений орган влади, державну установу або її підрозділ, що взаємо- діють між собою та між якими розподілені певні функції державного управління. Головною рисою суб'єкта державного регулювання є наявність у нього певної компетенції і владних повноважень, які дають змогу втілювати свою волю у формі управлінських рішень, керівних команд, обов'язкових до виконання. Об'єктом державного регулювання є сільське господарство, а також соціально-економічні процеси, що супроводжують його розвиток. До об'єктів державного регулювання економіки, можна віднести:

- економічні підсистеми;
- соціально-економічні процеси;
- відносини;
- ринки;
- організації;
- окрему людину.

У літературі зустрічається різна класифікація методів державного регулювання економіки, залежно від обраних критеріїв. Зокрема, можна виділити дві групи методів державного регулювання економіки, використовуючи дві ознаки:

1. форми впливу;
2. засоби впливу.

За формами впливу він виділяє:

- прямі;
- непрямі методи регулювання,

За засобами впливу:

- правові;
- адміністративні;
- економічні;
- пропагандистські методи.

Правове регулювання здійснюється шляхом розробки і введення в дію законодавчих і нормативних актів. У перші роки незалежності України державні органи не здійснювали регулюючого втручання в обмінні процеси в аграрному секторі економіки, в останні ж роки ці питання загострюються і дістають певне відображення в законодавчо-нормативних актах. Так, Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», прийнятим Верховною Радою в 2004 р., визначено подальший розвиток аграрного сектора економіки. Адміністративне регулювання (управління) спирається безпосередньо на силу державної влади і включає заходи заборони, дозволу, примусу. До адміністративних заходів належать:

- відстежування паритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію з метою своєчасного корегування граничних цін;
- визначення пріоритетних напрямів дотацій і інвестицій;
- контроль за дотриманням стандартів на сільськогосподарську продукцію і продовольство;
- встановлення квот, митного збору на імпорт або експорт сільськогосподарської продукції і продовольства з метою захисту вітчизняних товаровиробників і продовольчого ринку;
- переорієнтація органів державного управління АПК відповідно до формування якісно нової структури, адекватної ринковій економіці;
- розвиток функцій місцевого самоврядування.

Економічне регулювання ґрунтується на економічних інтересах товаровиробників у аграрному секторі економіки і матеріальному стимулюванні розвитку певних видів діяльності відповідно до потреб суспільства. Економічне державне регулювання українського аграрного сектора є складним поєднанням зазначених елементів. Воно здійснюється через цінову, податкову, соціальну політику; бюджетне фінансування; кредитування і страхування сільського господарства; регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, відносин підприємств сільського

господарства і промисловості, торгівлі, переробної промисловості, інфраструктуру і сферу послуг. Економічні заходи включають:

- закупівлі сільськогосподарської продукції;
- систему регулювання цін на сільськогосподарську продукцію;
- пільгове і пріоритетне кредитування інвестиційних проектів;
- пільгове страхування врожаю сільськогосподарських культур, особливо в регіонах ризикового землеробства;
- дотації до цін на продукти харчування для зниження витрат споживачів;
- диференціацію в оподаткуванні виробництва окремих видів продукції аграрного сектора економіки;
- експортні та імпорتنі тарифи або субсидії на продукцію;
- диференціацію транспортних тарифів на перевезення сільськогосподарської продукції і продовольства тощо.

Відомою є також класифікація методів державного регулювання економіки залежно від характеру впливу на об'єкт регулювання. Виходячи з цього критерію, дослідники виділяють адміністративні, економічні, донорські, протекціоністські методи. В цій класифікації можна виділити два критерії:

- засоби впливу (адміністративні, економічні методи)
- характер впливу (донорські, протекціоністські).

Класифікацію методів за характером впливу можна розширити за рахунок включення стимулюючих, заборонних, обмежувальних і підтримуючих методів. Певну теоретичну цінність являє собою класифікація методів регулювання економічної діяльності, в основу якої покладено дев'ять критеріїв:

- суб'єкти впливу;
- час дії;
- характер впливу;

- масштаби втручання;
- зміст;
- спосіб прийняття;
- характер дії;
- рівень впливу;
- об'єкти впливу.

Усі названі підходи мають право на життя залежно від того, на який аспект державного регулювання економіки спрямовано увагу дослідників. Держава, використовуючи сукупність важелів впливу на економіку, може стимулювати або стримувати розвиток певних виробничих відносин, розвивати або гальмувати підприємницьку діяльність, тобто відігравати прогресивну або регресивну роль у розвитку тієї чи іншої економічної системи.

Зростання аграрного сектора економіки необхідно розглядати як діалектичний результат взаємодії двох чинників:

- функціонування ринкового механізму в сільському господарстві;
- державного регулювання галузі.

Практика свідчить, що на різних етапах розвитку ринкових відносин спів- відношення ролей держави і ринку закономірно змінюється. Досягнення найвищих рівнів ефективності сільського господарства залежить від оптимальності впливу держави стосовно конкретних сфер і напрямків регулювання, а також «глибини» втручання в ринковий механізм. Отже, концепції державного регулювання аграрного сектора економіки мають бути притаманні такі риси, як системність, цілісність, визнання за державою функцій, які доповнюють дію ринкового механізму та забезпечують умови діяльності для всіх суб'єктів аграрного сектора. Нині загальновизнаним є той факт, що економічна ефективність найбільшою мірою досягається в умовах дії конкурентного ринкового механізму[50].

Мета держави в ринковій економіці – не коригувати ринковий механізм, а створювати умови для його ефективного функціонування: конкуренція повинна забезпечуватися скрізь, де можливо, регулюючий вплив держави – скрізь, де необхідно. Постає наступне, надзвичайно важливе питання: на основі яких критеріїв буде здійснюватися оцінка ефективності державного регулювання аграрного сектора? Саме поняття «ефективність» характеризує зв'язок між кількістю одиниць обмежених ресурсів, які використовуються в процесі виробництва, і кількістю отриманого в результаті цього виробництва продукту.

Західні економісти під «ефективністю виробництва» розуміють таку ситуацію, у якій при даних виробничих ресурсах та існуючому рівні знань неможливо виробити більшу кількість одного товару, не жертвуючи при цьому можливістю виробити деяку кількість іншого товару. Однак дослідження ефективності державного регулювання агропродовольчого ринку тільки починає привертати увагу сучасних учених. Залишаючи осторонь оцінку дискусій щодо трактовки категорій «ефективність», «ефект», «економічна ефективність», звернемо увагу на ту обставину, що економічна ефективність є критерієм результативності заходів, які здійснюються у будь-якій сфері народногосподарського життя. Цей критерій пов'язаний із збільшенням виробництва споживчих вартостей, які проявляються як корисний ефект лише на стадії споживання. В умовах ринкової економіки це здійснюється через задоволення потреб споживачів у процесі обміну. Отже, економічна ефективність діяльності товаровиробників може бути оцінена тільки після реалізації продукції. Вибір критеріїв ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки значною мірою впливатиме на стратегію подальшого розвитку галузі та потребу в ресурсах для реалізації поставлених завдань[44].

Критеріями ефективності державного регулювання аграрного сектора можна визнати:

- рівень забезпечення соціально-економічних потреб населення залежно від установлених пріоритетів, які можуть змінюватися на кожному наступному етапі розвитку економіки;
- співвідношення витрат виробничих ресурсів і отриманих результатів;
- раціональність розподілу та ефективність використання ресурсів національної економіки.

Однією з проблем аграрного сектора економіки в нашій країні є неефективність обміну між промисловістю і сільським господарством, що отримала назву «диспаритет цін». У розвинутих країнах ця проблема найчастіше вирішується шляхом державного регулювання цін. Найпоширенішими серед різноманітних механізмів регулювання цін на сільськогосподарську продукцію є наступні:

- закупівля з метою підтримки цін на сільськогосподарську продукцію (держава або цілком припиняє продаж продукції на внутрішньому ринку, або зводить його до мінімуму, тим самим забезпечуючи фермерам довготермінові високі ціни. Водночас використання цього механізму може призвести до збільшення державних запасів, що інколи потребує фізичного знищення продукції);
- субсидування експорту з метою підтримки високих цін на внутрішньому ринку (застосування цього механізму має декілька негативних наслідків: високі споживчі ціни, бюджетні витрати для країни, що запровадила цей механізм, зниження рівня світових цін і, як наслідок, виникнення напруги між окремими країнами – найбільшими експортерами певного виду продовольчої сировини);
- обмеження імпорту продовольства (цей механізм, як і попередній, спрямований на підтримку високих цін на внутрішньому ринку, що, з одного боку, сприяє збільшенню пропозиції, а з іншого – веде до скорочення попиту.
- Значний розрив між пропозицією та попитом на внутрішньому ринку викликає необхідність застосування попереднього механізму з усіма його негативними наслідками);

➤ компенсаційні платежі (застосовуються за необхідності підтримки попиту на продукцію сільськогосподарського виробництва. Виробники отримують з бюджету прямі компенсаційні платежі в разі суттєвого падіння ринкових цін, що дозволяє їм утримувати відповідний рівень рентабельності виробництва)[50].

Однією з проблем для України є забезпечення державного контролю за ціноутворенням щодо співвідношення внутрішніх і світових цін, спрямованих на розширення внутрішнього ринку продовольства за рахунок підтримки попиту, забезпечення конкурентоспроможності галузі і розв'язання соціальних проблем на селі. Важливе значення має систематичний контроль за рівнем цін на продукцію базових галузей. Щоб запобігти неконтрольованому підвищенню цін, держава повинна їх регулювати переважно через економічні важелі, податкову, фінансово-бюджетну, кредитну, валютну і митну політику, а також встановленням цін на продукцію підприємств монополістів. Політика цінового регулювання може здійснюватися шляхом встановлення відповідної системи ціноутворення з урахуванням динаміки інфляції, рівня конкуренції та монополізації виробництва, соціальної політики. Держава може втручатись у ціноутворення, прямо чи опосередковано регулюючи ціни.

Основними механізмами, на основі яких здійснюється регулювання цін, є дія економічних законів, а саме:

- ✓ закону вартості, який враховує ціну виробництва (механізми цього закону впливають на всі складові виробництва);
- ✓ закону стримування норми прибутку;
- ✓ закону норми експлуатації, що регулює рівень заробітної плати;
- ✓ закону рівня приватизації, який визначає ефективність використання основних фондів, їх оновлення, та інших законів.

У зв'язку з тим, що часто цінова підтримка є досить неефективною, для визначення впливу державної підтримки доцільно орієнтуватися на такі напрями подальшого вдосконалення цінових механізмів:

- запровадження державної підтримки цін, надання дотацій виробникам тваринницької продукції, фінансова підтримка розвитку галузей аграрного сектора економіки;
- законодавче підсилення антимонопольного контролю за формуванням цін на матеріально-технічні ресурси і послуги, що надаються сільському господарству;
- впровадження механізмів справедливого розподілу доходів і прибутків серед усіх учасників процесу виробництва, переробки та реалізації сільсько- господарської продукції;
- контролювати на державному рівні (райдержадміністрації) використання амортизаційних нарахувань сільськогосподарських підприємств за цільовим призначенням;
- конкретизувати види сільськогосподарської продукції, на які встановлюється державна цінова підтримка, і на наступні роки збільшити в бюджеті кошти на цю підтримку;
- обмежити процентні ставки за кредит для сільськогосподарських товаровиробників.

Впровадження викладених заходів у практику господарювання дає підстави сподіватись на перспективи подальшого розвитку аграрного сектора і реалізацію дії стратегії розвитку продовольчого ринку[49].

Інструменти економічної політики, у тому числі і аграрної політики, прийнято розділяти на адміністративні, економічні та інституційні.

Адміністративні заходи аграрної політики призначені для забезпечення правової інфраструктури у сфері АПК, захисту конкурентного середовища, гарантування прав власності і можливостей прийняття економічних рішень. Заходи адміністративного впливу (заборонні, дозвольні, примусові) сьогодні активно застосовуються у сфері охорони навколишнього середовища, санітарно-епідеміологічного нагляду, біологічного захисту рослин і тварин. Вони також можуть приймати організаційно-інституційну форму.

На мою думку, інструменти державного регулювання аграрного сектора можна умовно розділити на дві групи (рис. 1.3):

- 1) інструменти для підвищення ефективності аграрного виробництва;
- 2) інструменти щодо забезпечення соціальної захищеності сільського населення та розвитку соціально-виробничої інфраструктури сільських територій.

Відповідно до цих груп зробимо систематизацію інструментів державного регулювання аграрного сектора:

- 1) встановлення спеціальних податкових режимів для сільськогосподарських товаровиробників;
- 2) закупівля, зберігання, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства для державних потреб;
- 3) встановлення мінімальних і максимальних цін на окремі види сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;
- 4) тарифне і нетарифне регулювання імпорту та експорту сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, підтримка експорту сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;
- 5) надання субсидій, субвенцій, гарантій і компенсацій сільськогосподарським товаровиробникам та іншим суб'єктам агропродовольчого сектора, інші форми бюджетного фінансування, включаючи субсидії бюджетам суб'єктів Російської Федерації на приведення у нормативне стан сільських доріг з подальшою передачею їх у мережу доріг загального користування;
- 6) державні інвестиції;
- 7) технічні регламенти, ліцензії та інші види обмежень;
- 8) антимонопольне регулювання агропродовольчого комплексу, заходи щодо усунення адміністративних і технічних бар'єрів в агропродовольчому секторі;
- 9) програми сталого розвитку сільських територій і збереження природних ресурсів;

10) пряме бюджетне фінансування, співфінансування, субсидування кадрового, наукового та інформаційного забезпечення та консультаційного обслуговування суб'єктів агропродовольчого сектора;

11) стимулювання науково-технічного прогресу та інноваційної діяльності в агропродовольчому секторі;

12) інші інструменти державного регулювання, передбачені чинним законодавством України.

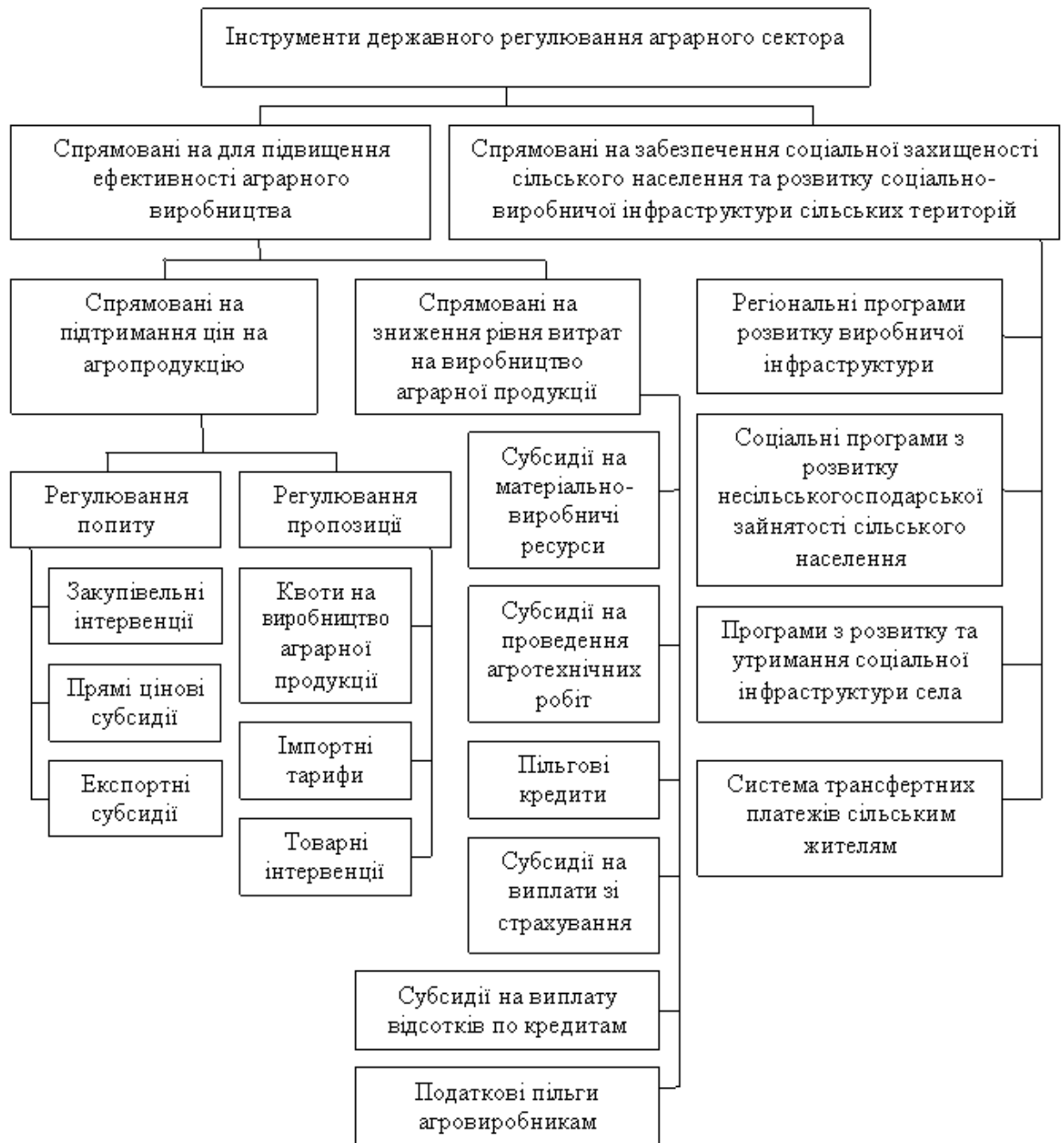

Рис. 1.3 Інструменти державного регулювання аграрного сектора

2 ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1 Еколого-економічна оцінка аграрного сектору України

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави, дає значній частині сільського населення робочі місця. Він формує 30-40% валового внутрішнього продукту. Але економічні можливості аграрного сектора України використовуються не повністю. Аграрний сектор забезпечує близько 60% фонду споживання населення, займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту і залишається практично єдиною галуззю, яка багато років поспіль забезпечує позитивне зовнішньо-торгівельне сальдо. Основним нормативно-правовим документом, який виражає державну підтримку аграрного сектору сьогодні є Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004р.

Незважаючи на певні досягнення в розвитку аграрної сфери, в Україні ще багато питань чекають на вирішення. Для того щоб сільське господарство в нашій країні розвивалося і процвітало потрібні суттєві зміни у ціновій політиці. Сільському господарству потрібні стабільні ціни, орієнтуючись на які фермери могли б визначати оптимальний обсяг виробництва продукції. Ціновий механізм повинен стати головною ланкою пост реформованого аграрного виробництва.

Відомо, що сільське господарство є специфічною галуззю економіки. Це проявляється в тому, що, на відміну від багатьох інших галузей, результати його діяльності значно залежать від природно-кліматичних умов. Тому

одним із важливих напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва є зменшення ризиків від природно-кліматичних умов та забезпечення подальшого розвитку аграрного сектора шляхом удосконалення системи захисту господарств .

Важливу роль відіграє утворення у сільському господарстві кластерів. Кластерні локальні мережі територіально-виробничих систем є джерелами і факторами забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання й сталого розвитку території. У центральних, південних і східних областях України формуються зерново-олійні кластери, які мають високу ефективність.

Бар'єром для успішного розвитку і функціонування аграрного сектору в Україні є недосконалість нормативно-правових актів щодо аграрної політики держави. Тому їх необхідно переглянути і сформуванати правову базу, яка б захищала інтереси виробників сільськогосподарської продукції. Особливістю функціонування організаційно-правового механізму підтримки розвитку аграрного сектора сьогодні в Україні є те, що, з одного боку, відсутнє в повному обсязі фінансове забезпечення законів, що приймаються, а з іншого - невиконання вже прийнятих законів та інших нормативно-правових актів, тобто низька виконавча дисципліна в державних органах влади .

Значну роль повинна відігравати інноваційна діяльність. Пріоритетним напрямом інноваційної діяльності в аграрному секторі є впровадження найбільш перспективних агротехнологій і на цій основі підвищення продуктивності виробництва з метою зниження витрат на одиницю продукції та зміцнення її конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринках.

Серед напрямків інноваційного розвитку аграрного сектора слід визначити такі:

- 1) створення та впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин і птиці;

2) стимулювання агроекологічної діяльності, зокрема розвитку альтернативного органічного агровиробництва;

3) формування високоосвічених професійних кадрів.

Отже, незважаючи на проблеми, які притаманні сучасному етапу розвитку сільськогосподарського виробництва, Україна повинна розвивати виробничі потужності сільського господарства, щоб у найближчі декілька років наша сільськогосподарська продукція могла вийти на світовий ринок і конкурувати з продукцією інших розвинутих країн світу[21].

Сільське господарство України у 2014 році.

За попередніми розрахунками, у 2014р. частка сільського господарства (включаючи мисливство та лісове господарство) у загальному обсязі валової доданої вартості усіх галузей економіки склала 11,8%. Обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах становив 370,8 млрд.грн.

Землекористування. За даними земельного обліку загальна площа сільськогосподарських угідь на початок 2014р. становила 41,5 млн. га (69% території України, з урахуванням території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя), з яких 32,5 млн. га – площа ріллі. У володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств знаходилося 49,2% загальної площі сільськогосподарських угідь, громадян – 38,4%, інших користувачів – 1,5%, 10,9% складали землі запасу та землі, не надані у власність і постійне користування.

У 2014 р. виробництвом сільськогосподарської продукції займалося майже 53 тис. підприємств (Таблиця 2.1), якими використовувалося близько 22 млн. га сільськогосподарських угідь. Більше половини цих угідь (11,9 млн. га), зосереджено в господарських товариствах, 15,5% – у приватних підприємствах, 2,6% – у кооперативах, 21,5% – у фермерських господарствах, 2,6% – у державних підприємствах, 2,6% – у підприємствах інших організаційних форм.

Таблиця 2.1

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за
організаційними формами господарювання у 2014 р

	Одиниць	У % до загальної кількості
Усього	525453	100,0
Господарські товариства	7750	14,8
Приватні підприємства	3772	7,2
Кооперативи	674	1,3
Фермерські господарства	39428	75,0
Державні підприємства	228	0,4

Із загальної кількості підприємств 45 тис. мають сільськогосподарські угіддя. З них 67,3% підприємств мають площу до 100 га, 15,8% – від 100 до 500 га, 5,6% – від 500 до 1000 га, 5,4% – від 1000 до 2000 га, 5,9% – понад 2000 га. Порівняно з 2013р. середній розмір підприємства з урахуванням фермерських господарств та середній розмір підприємства без урахування фермерських господарств збільшилися на 19 га та на 126 га і становили 410 га та 1289 га відповідно. На 1 листопада 2014р. налічувалось більше 39 тис. фермерських господарств, у власності та користуванні яких знаходилося 4,6 млн. га сільгоспугідь, у т.ч. 4,5 млн. га ріллі. У 2014р. відбулося подальше укрупнення фермерських господарств: на одне господарство в середньому припадало 117,2 га сільськогосподарських угідь, у т.ч. 113,8 га ріллі (на 8,0 % більше, ніж у попередньому році). Орендовані землі фермерських господарств складали 78,4% загальної площі землі в їх користуванні.

Трудові ресурси та заробітна плата. У 2014р. середньооблікова кількість штатних працівників на підприємствах, установах, організаціях та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб, що займалися сільським господарством та наданням пов'язаних із ним послуг, становила 458,3 тис. осіб. Фонд оплати праці, нарахований за рік штатним працівникам сільського господарства, становив 13,6 млрд. грн., або

3,6% загального фонду штатних працівників, що був нарахований в економіці країни. Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника підприємств сільського господарства у 2014р. зросла проти 2013р. на 9,0%, але при цьому залишилась однією з найнижчих серед усіх видів економічної діяльності й становила 2476 грн., без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення анти терористичної операції.

Протягом 2014 р. заборгованість із виплати заробітної плати працівникам сільського господарства збільшилася на 45,1% і станом на 1 січня 2015р. становила 18,7 млн. грн., що складає 1,7% фонду оплати праці цього виду діяльності за грудень 2014р. При цьому 11,2 млн. грн., або 59,7%, заборгованої заробітної плати утворено на підприємствах-банкрутах (суб'єктах господарювання, щодо яких реалізуються процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом). На економічно активні підприємства припадало 40,2% загальної суми боргу, ще 0,1% – на економічно неактивні, які призупинили діяльність у попередніх роках.

Валова продукція сільського господарства. За попередніми розрахунками у 2014р. загальний обсяг виробництва валової продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010р.) склав 252,9 млрд. грн., у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 139,2 млрд. грн., господарствах населення – 113,7 млрд. грн. Порівняно з 2013р. у сільському господарстві отримано 2,8% приросту загального обсягу продукції сільського господарства, у т.ч. в аграрних підприємствах – 4,1%, у господарствах населення – 1,2%.

Перевищення обсягів сільськогосподарського виробництва відзначалось у 15 регіонах країни: від 1,6% у Закарпатській області до 16,0% у Хмельницькій. Найсуттєвіший внесок у загальний обсяг валової продукції зробили господарства Вінницької (7,9%), Київської (6,3%), Полтавської

(6,1%), Харківської (6,0%), Черкаської (5,8%), Дніпропетровської (5,6%) та Хмельницької (5,3%) областей.

У галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце (70,2% від загального обсягу виробництва) традиційно належить продукції рослинництва. У сільськогосподарських підприємствах її частка становить 75,7%, у господарствах населення – 63,4%. Загалом у 2014р. вироблено рослинницької продукції (у постійних цінах 2010р.) на 177,4 млрд.грн., у т.ч. аграрними підприємствами – на 105,3 млрд. грн., господарствами населення – на 72,1 млрд. грн. Порівняно з 2013р. відбулося збільшення на 3,1% обсягів виробництва продукції рослинництва, у т.ч. в підприємствах – на 3,9%, у господарствах населення – на 1,9% (рис. 2.1).

У галузі тваринництва обсяг виробництва за 2014р. становив 75,5 млрд. грн., що на 2,0% більше порівняно з 2013р. Зростання відбулося за рахунок приросту виробництва на 4,6% в аграрних підприємствах, частка яких у загальному обсязі тваринницької продукції склала 44,9%. господарства населення, які є основними виробниками продукції в цій галузі (41,6 млрд. грн., або 55,1%), утримали її виробництво на рівні 2013р.

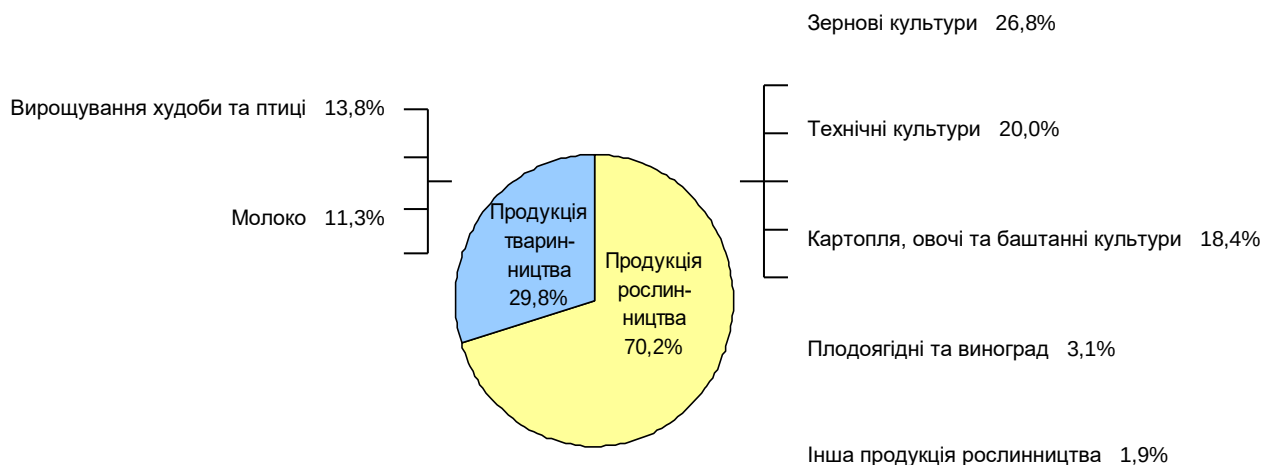

Рис. 2. 1 Структура валової продукції сільського господарства у 2014 році

Рослинництво. Загальна посівна площа сільськогосподарських культур під урожай 2014р. (27,2 млн. га) порівняно з 2013р. зменшилась на 1,2% за рахунок її скорочення в аграрних підприємствах на 2,2% (становила 18,8 млн. га) та розширення у господарствах населення на 1,2% (8,4 млн. га).

У 2014р. скоротилася посівна площа під зерновими культурами проти 2013р. на 5,6% (14,8 млн. га) та під кормовими культурами – на 6,5% (2,1 млн. га), під картоплею та овоче-баштанними культурами – на 1,1% (1,9 млн. га). Водночас площа під технічними культурами розширилась на 9,3% (було відведено 8,4 млн. га), у т.ч. під цукровими буряками – на 18,3% (331 тис. га), під олійними культурами – на 8,9% (8,1 млн. га) за рахунок збільшення посівів сої на 33,1% (1,8 млн. га) та соняшнику – на 5,8% (5,3 млн. га).

У зерновому кліні частка площ під озимими культурами склала 48,6% (7,2 млн. га), з яких під пшеницею було зайнято 82% площ (5,9 млн. га); під ярими культурами – 51,4% (7,6 млн. га). Серед ярих зернових культур найбільш поширеними були кукурудза (4,7 млн. га) та ячмінь (майже 2,0 млн. га).

У сільськогосподарських підприємствах переважну частку посівів займали зернові (56,5%) та технічні культури (38,4%); у господарствах населення під зерновими знаходилось 49,6% посівів, під картоплею та овоче-баштанними – 21,6%, під кормовими культурами – 14,4%.

У 2014р. виробництвом зернових і зернобобових культур займались 34,4 тис. аграрних підприємств, соняшнику – 21,6 тис., цукрових буряків – 1,1 тис., сої – 9,1 тис., ріпаку озимого – 4,5 тис. підприємств. Ними вироблено 49,9 млн. т зернових і зернобобових культур, у середньому по 47,5 ц з 1 га зібраної площі, 8,7 млн. т соняшнику (по 20,5 ц з 1 га), 14,6 млн. т цукрових буряків (по 490,2 ц з 1 га), 3,7 млн. т сої (по 21,9 ц з 1 га), 2,1 млн. т ріпаку озимого (по 25,9 ц з 1 га) (Таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Виробництво основних сільськогосподарських культур

	Валовий збір, тис. т		Урожайність, ц з 1 га зібраної площі	
	2014р.	2014р. у % до 2013р.	2014р.	(+, -) до 2013р.
Зернові та зернобобові культури	63859,3	102,5	43,7	3,1
Пшениця	24114,0	110,0	40,1	5,4
Ячмінь	9046,1	123,0	30,1	6,1
Жито	478,0	75,0	25,8	3,0
Овес	612,5	132,7	25,1	5,4
Гречка	167,4	93,7	12,2	1,6
Зернобобові культури	481,1	136,8	21,4	6,2
Просо	178,0	179,6	18,0	4,8
Рис	50,9	79,4	50,0	-10,2
Кукурудза	28496,8	92,3	61,6	-2,5
Льон-довгунець	0,9	81,8	6,3	-1,0
Цукрові буряки	15734,1	145,8	476,5	77,6
Соняшник на зерно	10133,8	92,6	19,4	-2,5
Соя	3881,9	141,6	21,6	1,1
Ріпак	2198,0	94,1	25,4	1,8
Картопля	23693,4	108,4	176,4	16,9
Овочі	9637,5	102,6	207,8	8,1
Баштанні культури	685,2	99,6	88,7	-2,1
Плоди і ягоди	1999,1	92,2	95,2	-8,2
Виноград	435,6	95,5	98,6	-1,0

Слід зазначити, що продуктивність велико товарних підприємств досить висока: 2,6 тис. виробників зернових і зернобобових культур з обсягом виробництва понад 5,0 тис. т кожний отримали з одного гектара по 58,1 ц збіжжя проти 34,5 ц в аграрних підприємствах з обсягом виробництва до 5,0 тис. т.

Господарствами населення у 2014р. вирощено 97% загального урожаю картоплі, 86% овочів, 83% плодів і ягід, 45% винограду, 22% зерна, 14% соняшнику, 7% цукрових буряків (фабричних).

Високий урожай зернових і зернобобових культур у 2014р. (63,9 млн. т у вазі після доробки) отримано за рахунок підвищення їхньої врожайності до середньосвітового рівня. Порівняно з 2013р. виробництво зерна збільшилось на 2,5% при зростанні врожайності зернових культур на 3,1 ц з 1 га (або на 7,6%), навіть незважаючи на скорочення площі збирання на 0,7 млн. га (або на 4,6%). Продовольчого зерна отримано 25,1 млн. т (39% загального обсягу), фуражних зернових культур – 38,8 млн. т (61%).

Валовий збір цукрових буряків, призначених для переробки (15,7 млн. т), порівняно з 2013р. збільшено на 45,8% за рахунок розширення площі збирання на 22,1% та зростання урожайності (на 19,5%). Сільськогосподарськими підприємствами накопано 14,6 млн. т (93% загального виробництва), що на 60,4% більше проти 2013р., при середній урожайності з 1 га 490,2 центнерів (у 2013р. – 419,4 ц).

Зниження урожайності соняшнику на 2,5 ц з 1 га, або на 11,4%, навіть за умови розширення площ збирання на 205,9 тис. га, або на 4,1%, призвело до скорочення у 2014р. проти 2013р. загального виробництва насіння на 7,4%.

Виробництво ріпаку скоротилось порівняно з 2013р. на 5,9% і склало 2,2 млн. т, що зумовлено скороченням зібраних площ на 12,4% при підвищенні урожайності на 7,6%.

Виробництво картоплі (23,7 млн. т) та овочів (9,6 млн. т) зросло проти 2013р. відповідно на 8,4% і 2,6% за рахунок зростання урожайності картоплі

на 10,6%, овочів – на 4,1%, при незначному скороченні площ збирання цих культур.

Обсяги виробництва плодоягідної продукції (2,0 млн. т) знижено на 7,8%, головним чином, через скорочення урожайності на 8,1 ц з 1 га насаджень у плодоносному віці, або на 7,8%, винограду – 435,6 тис. т (на 4,5% менше проти 2013р.) при урожайності 98,6 ц проти 99,6 ц з га у 2013р.

У 2014р. склалися досить високі показники виробництва продукції рослинництва на одну особу, зокрема, зернових культур вироблено 1485 кг, цукрових буряків (фабричних) – 366 кг, картоплі – 551 кг, овочів – 224 кг.

Одним із визначальних елементів у системі заходів щодо нарощування обсягів і підвищення врожайності сільськогосподарських культур є застосування добрив. Під урожай 2014р. сільськогосподарськими підприємствами, крім малих, на площу 14,7 млн. га (81,8% посівних площ) унесено 1,5 млн. т мінеральних добрив (у поживних речовинах) – на рівні попереднього року. В середньому на 1 га загальної посівної площі внесено 82 кг добрив проти 80 кг у 2013 році. Із загального обсягу мінеральних добрив 64,4% використано під зернові культури, 32,6% – під технічні, 1,1% – під картоплю та овоче-баштанні культури. У структурі внесених мінеральних добрив найбільшу питому вагу займали азотні добрива (69,4%), на фосфатні та калійні припадало відповідно 16,4% та 14,2% загального обсягу.

Органічні добрива (9,9 млн. т, або на 5,6% більше обсягу 2013р.) внесено на площі 0,4 млн. га, що складає лише 2,2% загальної площі посівів. Органіка переважно вносились під зернові культури – 4,7 млн. т, або на 5,9% менше, ніж у 2013р. та під технічні культури – 2,6 млн. т, або на 18,3% більше.

Для покращення якості ґрунтів аграрними підприємствами, крім малих, у 2014р. проведено їхнє вапнування на площі 97,2 тис. га, гіпсування – на 6,7 тис. га. У ґрунт унесено 417,8 тис. т вапняного борошна й інших вапнякових матеріалів, 24,1 тис. т гіпсу й інших гіпсовмісних порід. Засоби захисту сільськогосподарських рослин застосовано на площі 14,0 млн. га, у т.ч.

пестициди – на 12,7 млн. га, що відповідно на 3,9% і на 4,5% менше показників 2013р.

Тваринництво. На 1 січня 2015р. в країні нараховувалось 3884 тис. голів великої рогатої худоби, що на 513,7 тис. голів, або на 11,7% менше порівняно з початком 2014р., у т.ч. у сільгосппідприємствах – 1310,2 тис. голів (на 107,4 тис. голів, або на 7,6%), у господарствах населення – 2573,8 тис. голів (на 406,3 тис. голів, або на 13,6% менше).

Поголів'я корів в аграрних підприємствах (529,2 тис. голів) зменшилось на 5,6%, у господарствах населення (1733,5 тис. голів) – на 7,9%, що зумовило загальне скорочення показника на 7,4%, або на 180,3 тис. голів.

У 2014р. поголів'я свиней зменшилось на 5,3% і на кінець року становило 7350,7 тис. голів, у т.ч. в аграрних підприємствах – на 1,6% (3732,8 тис. голів), у господарствах населення – на 8,9% (3617,9 тис. голів).

Загальне поголів'я птиці всіх видів порівняно з початком 2014р. зменшилось на 3,3%, або на 7,3 млн. голів (становило 213,3 млн. голів), у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 4,1%, або на 5,2 млн. голів (122,1 млн. голів), у господарствах населення – на 2,3%, або на 2,1 млн. голів (91,2 млн. голів). У структурі поголів'я птиці у сільськогосподарських підприємствах майже 98% загальної чисельності становили кури та півні, у господарствах населення частка цього виду птиці становила 80,9%, качки – 12%, гуси – 5,6%.

Скоротилося (на 8,6%, або на 129,1 тис. голів) поголів'я овець та кіз за рахунок зменшення стада як в аграрних підприємствах (на 11,8%, становило 205,5 тис. голів), так і в господарствах населення (на 8%, 1165,6 тис. голів).

У господарствах населення зосереджена значна частина поголів'я худоби та птиці: на початок 2015р. вони утримували 66,3% поголів'я великої рогатої худоби (у т.ч. корів – 76,6%); 49,2% свиней; 85% овець та кіз; 42,8% птиці всіх видів.

Таблиця 2.3

Вирощування та реалізація на забій худоби і птиці всіх видів (у живій вазі) тис. т. 2014р.

Усі категорії господарств	
Вирощено худоби та птиці	3215,2
Реалізовано на забій худоби та птиці	3323,5
Вирощено/реалізовано, %	96,7
Сільськогосподарські підприємства	
Вирощено худоби та птиці	2039,8
Реалізовано на забій худоби та птиці	1953,3
Вирощено/реалізовано, %	104,4
Господарства населення	
Вирощено худоби та птиці	1175,4
Реалізовано на забій худоби та птиці	1370,2
Вирощено/реалізовано, %	85,8

На початок 2015р. в аграрних підприємствах майже дві третини поголів'я великої рогатої худоби утримувалось товаровиробниками, в яких чисельність стада становила від 500 до 3000 голів (783 сільгосппідприємства, або 25,8% кількості підприємств, що вирощували велику рогату худобу); 66,5% поголів'я свиней утримувалась на підприємствах із чисельністю стада понад 5 тис. голів (130 підприємств, або 4,7%); 98,2% птиці всіх видів – із чисельністю понад 50 тис. голів (159 підприємств, або 29,9%).

У 2014р. обсяг вирощування худоби та птиці (в живій вазі) перевищив рівень 2013р. на 0,4%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 3,9%, а у господарствах населення знизився на 5,1%. В аграрних підприємствах показник 2013р. перевищено за рахунок зростання обсягів вирощування свиней (на 3,1%) та птиці всіх видів (на 5,6%). Середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі збільшилися на 4,2%, свиней – на 1,9% і відповідно становили 525 г та 481 г.

Якщо в аграрних підприємствах зберігалася тенденція підвищення інтенсивності господарювання (загальні обсяги вирощування худоби та птиці перевищували обсяги реалізації тварин на забій на 4,4%), то у господарствах населення, як і в попередні роки, обсяги реалізації худоби та птиці на забій випереджали обсяги їх вирощування.

Загальне виробництво м'яса (в забійній вазі) у 2014р. становило 2,4 млн.т, що на 4,4% більше порівняно з 2013р. Зростання виробництва м'яса спостерігалось як в аграрних підприємствах (на 6,3%), так і в господарствах населення (на 1,5%). У структурі виробництва м'яса сільськогосподарськими підприємствами найбільшою залишається питома вага м'яса птиці всіх видів (67,1%), у той час, як господарства населення надавали перевагу виробництву свинини (40,3%), яловичини та телятини (34,6%).

У 2014р. порівняно з 2013р зафіксовано зменшення на 1% загального виробництва молока (11,1 млн. т) за рахунок скорочення валових надоїв у господарствах населення на 1,7% (8,5 млн. т). У сільськогосподарських підприємствах відбулося зростання виробництва молока на 3,5% (становило 2,6 млн. т).

Виробництво яєць у господарствах усіх категорій порівняно з 2013р. збільшилося на 2,6% (19,6 млрд. шт.) за рахунок зростання їхнього виробництва як в аграрних підприємствах на 3,7% (становило 12,5 млрд. шт. при зменшенні несучості курей-несучок з 289 до 276 яєць), так і в господарствах населення – на 0,7%.

Середньорічний надій молока від однієї корови, що була в наявності на початок 2014р., в господарствах усіх категорій склав 4508 кг (на 1,2% більше проти 2013р.), у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 5027 кг (на 4,0% більше), у господарствах населення – 4363 кг (на 0,3% більше).

Рис 2.2 Структура реалізації продукції сільськогосподарства за напрямками у 2014 році

Обсяг виробництва на одну особу яєць від птиці всіх видів у 2014р. становив 456 штук, м'яса (у забійній вазі) – 55 кг і молока – 259 кг.

Реалізація сільськогосподарської продукції. За підсумками року сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) від реалізації власно виробленої аграрної продукції отримано 194,6 млрд. грн., що на 35% більше, ніж у 2013р. у т.ч. від продукції рослинництва – 143,6 млрд. грн. (на 43% більше), від продукції тваринництва – 51,0 млрд. грн. (на 17,5% більше). Збільшення обсягу реалізації продукції рослинництва підвищило їх частку у загальній вартості реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами у 2014р. до 74,0% (проти 69,9% у 2013р.).

У структурі продажу продукції за напрямками реалізації й надалі залишається значною частка продажу іншим господарюючим суб'єктам (усі

підприємства і організації, крім тих, що здійснюють перероблення сільгосппродукції), яка складає 80,4% загального обсягу реалізованої продукції. У 2014р. сільськогосподарські підприємства за цим напрямом реалізували 88,7% зернових культур, 91,6% олійних культур, 77,3% картоплі, 48,9% овочів, 68,8% худоби та птиці, 81,8% яєць, 67,3% вовни.

Від реалізації на ринку, через власні магазини, ларки, палатки власно виробленої продукції сільськогосподарськими підприємствами було отримано 4% усіх грошових надходжень. За цим напрямом було продано 30,2% меду, 28,2% баштанних культур, 14,5% яєць, 13% вовни.

Таблиця 2.4

Закупки продукції тваринництва переробними підприємствами

	2013р.	2014р.
Закуплено худоби та птиці – усього, тис. т живої ваги	468	464
у тому числі від		
с/г підприємств	369	380
питома вага, %	78,8	82,0
господарств населення	39	27
питома вага, %	8,4	5,8
Закуплено молока та молочних продуктів усього, тис. т	4545	4617
у тому числі від		
с/г підприємств	2325	2428
питома вага, %	51,2	52,6
господарств населення	1824	1737
питома вага, %	40,1	37,6

Переробні підприємства зберегли свої позиції у закупівлях цукрових буряків (включаючи давальницьку сировину), що становить 93,6% загального обсягу їх реалізації, молока та молочних продуктів (94,9%), плодів та ягід (84,8%), винограду (54,5%), овочів (47,0%), картоплі (16%), худоби та птиці (23,5%), вовни (19,6%).

Протягом 2014р. на переробні підприємства загалом надійшло 1702,9 тис. т живої ваги худоби та птиці, що на 4,2% більше, ніж за 2013р., та 4646,6 тис. т молока та молочних продуктів (на 3% більше). Із загального обсягу надходжень продукції тваринництва на переробні підприємства використано для переробки 1228,1 тис. т власно вирощеної худоби та птиці (на 6,6% більше, ніж у 2013р.) і 22,7 тис. т власно виробленого молока (на 20,3% більше).

Середня жива вага однієї голови, проданої переробним підприємствам у 2014р., становила: великої рогатої худоби – 437 кг, свиней – 110 кг.

За реалізовану продукцію переробним підприємствам сільськогосподарськими підприємствами одержано 343,6 млн. грн. дотацій і компенсацій, у т.ч. за худобу – 31,6 млн. грн., за молоко – 312,0 млн. грн.

У 2014р. в рахунок оплати праці сільськогосподарськими підприємствами було видано власно вирощеної продукції на суму 251,3 млн. грн., що становить 0,1% від загального обсягу реалізації. Найбільшу частку в цих розрахунках становили зернові культури (37,5%) та худоба та птиця (29,4%).

За угодами оренди земельних і майнових паїв сільськогосподарськими підприємствами в 2014р. видано селянам 1890,8 тис. т зерна (4,7% загального обсягу реалізації), 32,9 тис. т насіння соняшнику (0,4%), 13,8 тис. т цукру (1,5%), 1,2 тис. т олії (5,0%), 0,7 тис. т худоби та птиці (0,04%), 50 т меду (8,0%).

Таблиця 2.5

Середні ціни реалізації сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) продукції сільського господарства

	2014р. (грн. за т)	2014р. у % до 2013р.
Зернові культури	1801,4	138,9
Олійні культури	4062,8	131,6
Цукрові буряки	494,2	124,2
Картопля	2173,6	117,1
Овочі	2514,3	109,1
Плоди та ягоди	2429,1	121,9
Виноград	3303,9	100,8
Баштанні культури	1119,7	192,2
Худоба та птиця (у живій вазі)	15736,9	122,3
Молоко та молочні продукти	3588,4	106,7
Яйця за тис. шт.	782,4	119,0
Вовна	7557,3	105,7

Середні ціни продажу сільськогосподарськими підприємствами аграрної продукції, що склалися у 2014р., зросли проти 2013р. на 24,3%, у т.ч. на продукцію рослинництва – на 29,2%, на продукцію тваринництва – на 19,1%. Зростання цін на продукцію рослинництва відбулося в першу чергу за рахунок збільшення (на 38,9%) цін на зернові культури, які в загальному обсязі реалізованої продукції рослинництва займають 50,4%, та цін на олійні культури (на 31,6%) при питомій вазі 37,3%. Крім того, подорожчали

баштанні культури (на 92,2%), цукрові буряки (на 24,2%), плоди та ягоди (на 21,9%), картопля (на 17,1%), овочі (на 9,1%).

Зростання середніх цін реалізації продукції тваринництва у 2014р. відбулося за рахунок підвищення цін на худобу та птицю на 22,3%, яйця – на 19%, молоко та молочні продукти – на 6,7%, вовну – на 5,7%.

Економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції. За попередніми підсумками господарської діяльності сільськогосподарських підприємств (крім малих) у 2014р. рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства та надання пов'язаних із ним послуг (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому склав 26,3% проти 11,4% у попередньому році.

Рентабельність виробництва продукції рослинництва становила 29,2% проти 11,1% у 2013р. У звітному році було зафіксовано зростання рівня рентабельності виробництва більшості продукції рослинництва. Зокрема, прибутковість зернових і зернобобових культур збільшилася з 1,8% у 2013р. до 25,8% у 2014р., соняшника – з 28,7% до 37,4%, ріпаку – з 8,8% до 28,7%, сої – з 15,9% до 34,2%, цукрових буряків (фабричних) – з 2,7% до 18,3%, овочів відкритого ґрунту – з 4,6% до 17,0%. Поряд з цим, за підсумками 2014р. суттєво зменшилася рентабельність виробництва картоплі – з 23,2% у 2013р. до 9,2% у 2014р.

У галузі тваринництва, як і в попередньому році, рентабельним було вирощування свиней на м'ясо та виробництво молока і яєць. Порівняно з 2013р. прибутковість молока зменшилася з 13,7% до 11,2%, але збільшилася прибутковість виробництва яєць з 48,0% до 54,9% та вирощування свиней на м'ясо – з 0,3% до 6,0%.

У 2014р. менш збитковим стало виробництво м'яса великої рогатої худоби, рентабельність якого становила мінус 35,6% проти мінус 43,5% у 2013р., птиці – мінус 9,0% проти мінус 9,9%, а рентабельність вирощування на м'ясо овець і кіз залишилась майже на рівні 2013р. і становила мінус

43,3%. Водночас збільшилася збитковість виробництва вовни з мінус 72,8% до мінус 79,7%.

Прямі іноземні інвестиції. У розвиток підприємств сільського, лісового та рибного господарства на кінець 2014 р. вкладено 594,1 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що становить 1,3% загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україні. На підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів зосереджено 2732,4 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (6,0% їх загального обсягу).

Переробка продукції сільського господарства. Результати діяльності аграрного сектору, а саме наявність необхідної сировинної бази, мають значний вплив на роботу підприємств з виробництва харчових продуктів та напоїв. Так, за підсумками 2014р. приріст продукції у виробництві харчових продуктів становив 4,6%, у т.ч. у переробленні та консервуванні фруктів та овочів – 2,9%, у виробництві м'яса та м'ясних продуктів – 0,5%, олії та тваринних жирів – 21,5%, молочних продуктів – 0,1%, продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів – 0,6%, цукру – 66,8%. Водночас спостерігалось зменшення випуску промислової продукції у виробництві хліба, хлібобулочних і борошняних виробів (на 10,5%), какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів (на 23,8%); напоїв (на 8,3%).

Цінова ситуація на ринку продовольчих товарів. У 2014р. порівняно з попереднім роком ціни на продукти харчування зросли на 12,1%. Найбільше подорожчав цукор (на 46,3%), фрукти (на 24,8%), риба та продукти з риби (на 17,1%) (рис. 2.3).

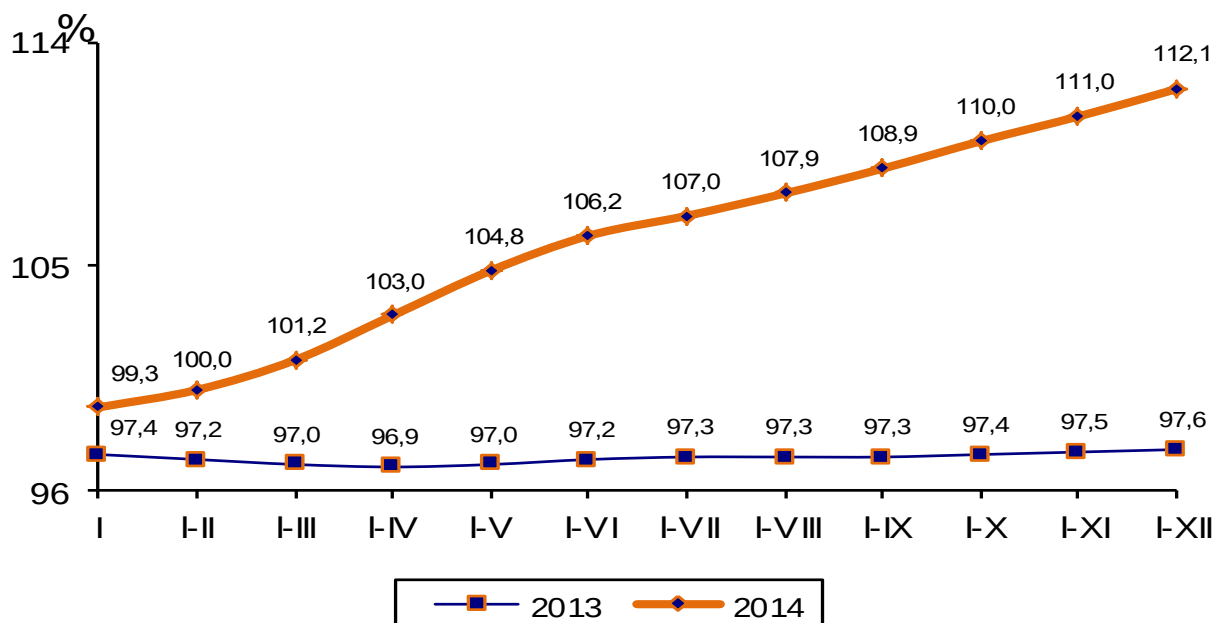

Рис. 2.3 Індекси споживчих цін на продукти харчування (до відповідного періоду попереднього року)

Суттєву роль у підвищенні цін на продукти харчування в цілому відіграло подорожчання на 13,4% хліба і хлібопродуктів. Так, рис подорожчав на 31,6%, продукти переробки зернових – на 16,3%, хліб – на 11,9%, макаронні вироби – на 10,6%.

Крім того, зросли ціни на м'ясо та м'ясопродукти (на 10,9%), у т.ч. на м'ясо птиці – на 15,0%, свинину – на 11,3%, яловичину – на 7,4%. Відбулося подорожчання яєць на 13,0%, кисломолочної продукції – на 12,8%, сирів – на 10,6%, молока – на 9,9%, сметани – на 9,6%.

Динаміка цін на олію та жири також мала інфляційний характер. Серед товарів цієї групи подорожчання зафіксовано на масло (на 12,8%), маргарин (на 7,8%), сало (на 5,7%), соняшкову олію (на 2,0%).

Експорт, імпорт. Продукція сільського господарства і харчової промисловості формує значну частину українського експорту. За 2014р. експортовано продукції сільського господарства і харчової промисловості на 16,7 млрд. дол. США (на 0,3 млрд. дол. США менше, ніж за 2013р.), що становить 30,9% вартості експорту України (проти 27,1% у 2013р.).

Частка країн ЄС складала 26,8% вартості експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості України, або 4,8 млрд. дол. США (відповідно 26,4% та 4,5 млрд. дол. США у 2013р.).

У 2014р. було імпортовано сільськогосподарської продукції і продовольства на 6,1 млрд. дол. США (на 2 млрд. дол. США менше, ніж у попередньому році). У вартісній структурі імпорту країни частка даної продукції склала 11,2% (у 2013р. – 10,5%).

Частка країн ЄС у вартості імпорту продукції сільського господарства і харчової промисловості України становила 40,9%, або 2,5 млрд. дол. США (відповідно 38,2% та 3,1 млрд. дол. США у 2013р.).

У загальній вартості експорту сільськогосподарської продукції і продовольства продукція рослинного походження становила 52,4%. При цьому 39,3% загального обсягу експорту продукції рослинництва припадало на зернові культури, 10,1% – на насіння і плоди олійних рослин. Експорт зерна в натуральному вимірі за 2014р. склав 32,6 млн.т. Основними експортними зерновими культурами залишаються кукурудза та пшениця. Так, за 2014р. кукурудзи експортовано 17,6 млн. т (найбільші поставки здійснювалися до Іспанії, Єгипту, Китаю, Нідерландів, Кореї), пшениці – 10,5 млн. т (Єгипту, Іспанії, Пакистану, Кореї, Марокко). Обсяг експорту насіння і плодів олійних рослин склав 3,9 млн. т. (основні поставки здійснювалися до Туреччини, Пакистану, Бельгії, Нідерландів та Франції).

На продукцію рослинництва припадає 33,5% всього імпорту сільськогосподарської продукції та продовольства. В обсязі імпорту продукції рослинництва найбільшу частку займають їстівні плоди та горіхи – 13,2%, зернові культури – 6,1%, насіння і плоди олійних рослин – 5,2%, а також кава, чай – 4,3%.

За 2014р. експорт м'яса та їстівних субпродуктів з України у вартісному вимірі збільшився у порівнянні з попереднім роком на 9,6% і склав 381,8 млн. дол. США, або 2,3% вартості експорту продукції сільського господарства і харчової промисловості України. Основні країни-експортери яловичини та домашньої птиці – Російська Федерація, Ірак, Нідерланди, Білорусь, Казахстан та Молдова.

Загальний обсяг імпорту м'яса та їстівних субпродуктів у 2014р. становив 238,9 млн. дол. США (або 3,9%) і зменшився проти 2013р. у 2,6 рази. У загальній вартості імпорту м'яса та їстівних субпродуктів 33,5% припадало на поставки свинини (80,1 млн. дол. США), 27,0% – сала, свинячого жиру і жиру свійської птиці (64,4 млн. дол. США), 24,1% – м'яса та їстівних субпродуктів свійської птиці (57,6 млн. дол. США), 11,9% – субпродуктів їстівних великої рогатої худоби (28,5 млн. дол. США).

У 2014р. експортовано молока і молочних продуктів на 323,8 млн. дол. США (або 1,9%), що на 37,1% менше в порівнянні з 2013р. У вартості експорту молочних продуктів 37,4% складали молоко і вершки згущені (121,1 млн. дол. США, або 49,9 тис. т) та 37,1% – сири всіх видів (120,1 млн. дол. США, або 19,5 тис. т).

Обсяг імпорту молока і молочної продукції у 2014р. зменшився проти 2013р. на 38,4% і становив 149,0 млн. дол. США (або 2,5%). Основними імпортними молочними продуктами залишаються сири, масло вершкове та інші жири, вироблені з молока. Так, за 2014р. сирів усіх видів імпортовано 11,8 тис. т на 67,6 млн. дол. США (45,4% вартісного обсягу), масла вершкового та інших жирів з молока – 10,1 тис. т на 47,9 млн. дол. США (відповідно 32,2%).

У 2014р. обсяг експорту яєць птиці всіх видів і яйцепродуктів порівняно з 2013р. збільшився на 28,0% і склав 158,3 млн. дол. США, імпорт також збільшився на 74,0% і становив 36,4 млн. дол. США.

У загальній вартості експортованої сільськогосподарської продукції та продовольства частка готових харчових продуктів складала 18,6%. У 2014р. експорт готових харчових продуктів з України у вартісному вимірі зменшився у порівнянні з попереднім роком на 11,5% і склав 3096,7 млн. дол. США.

На готові харчові продукти припадає 43,0% від загального обсягу імпорту продукції сільського господарства і харчової промисловості. Імпорт готових харчових продуктів зменшився на 18,2% і склав 2600,7 млн. дол. США.

У загальній вартості експортованої сільськогосподарської продукції та продовольства частка жирів та олій тваринного або рослинного походження складала 22,9%. За 2014р. експорт жирів та олій тваринного або рослинного походження збільшився у порівнянні з попереднім роком на 9,3% і склав 3823,7 млн. дол. США, у т.ч. збільшилися поставки олії соняшникової на 8,6%. Експортувалась олія соняшникова найбільше до Індії, Китаю, Ірану, Єгипту та Іспанії.

Імпорт жирів та олій тваринного або рослинного походження зменшився на 25,2% і склав 301,5 млн. дол. США.

Зміни в насиченні внутрішнього ринку сільськогосподарською продукцією та продовольством позначилися на рівнях споживання основних продуктів харчування населенням України. За попередніми розрахунками, у 2014р. споживання картоплі становило 145 кг в розрахунку на одну особу і порівняно з попереднім роком збільшилося на 6,7%, олії – 13,8 кг (на 3,8%), яєць – 311 штук (на 0,3%), хліба – 108,4 кг (на 0,1%). Водночас споживання м'яса та м'ясопродуктів зменшилося на 2,0% і становило 54,9 кг на одну особу, молока – на 0,1% (222,5 кг), плодів, ягід і винограду – на 4,1% (54,0 кг), риби – на 25,5% (10,8 кг), цукру – на 1,6% (36,5 кг), овочів та баштанних

продовольчих культур – на 0,3% (163,1 кг). Енергетична цінність добового раціону харчування населення України у 2014р. за попередніми розрахунками становила 2971 ккал[18].

2.2 Аналіз виробничої економічної діяльності суб'єктів аграрного сектору в контексті подальшої екологізації (на прикладі Одеського регіону)

Аналіз стану сільськогосподарського виробництва країни свідчить, що галузь повільно виходить із кризи. З 1999 року, завдяки активному реформуванню аграрного сектору, постійно нарощуються обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Найгіршим за останні десять років був 2003 рік, в якому виробництво склало лише 74,8 % к рівню 1999 року. У 2008 році обсяг виробництва склав 135,1%, врожай зернових і зернобобових культур склав понад 53 млн. тонн, середня врожайність зернових культур досягла 34,7 ц с га.

Одним із деструктивних наслідків минулого десятиріччя є розбалансованість сільського господарства як цілісної економічної системи. В останні роки відбувався стрімкий розвиток птахівництва, насамперед за рахунок виробництва м'яса бройлерів, це пов'язано з швидким оборотом капіталу. Навпаки, у господарствах населення виробництво продукції тваринництва зменшується[21].

У ринковій економіці одержання прибутку є метою підприємницької діяльності, тому вона виступає як рушійну силу розвитку підприємства і разом з цим служить основним джерелом фінансових ресурсів у багатьох учасників суспільного виробництва. Усе це визначає центральне місце і важливу роль прибутку в розвитку ринкової економіки. Якщо підприємство прибуткове, отже, воно життєздатна і конкурентоздатне.

В Україні за станом на 2008 рік нараховувалося 28,3 % збиткових підприємств, у 2009 р. – 30,1 %, 2010 р. сстаном на перше серпня – 16 %. Зниження частки збиткових підприємств підтверджується ростом абсолютної суми прибутку від звичайної діяльності до оподаткування. Так, якщо в аграрному секторі в 2008 році був прибуток від звичайної діяльності в розмірі 6041,8 млн. грн., то в 2009 році вже отриманий прибуток у сумі 7904,3 млн. грн..

Основні тенденції аграрного сектора економіки повною мірою відносяться і до результатів виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств Одеського регіону. Аналіз показав, якщо в 2008 р. у сільському господарстві області прибуток становив 538 млн. грн., то в 2009 р. прибуток отриманий у розмірі 472,3 млн. грн. Якщо прибуток сільгосппідприємств у 2008 р. займала 8 % від загальної суми прибутку, отриманої у всіх галузях виробництва, то в 2009 р. її рівень зменшився до 7,45 % [24].

Для того щоб прибуток міг виявити свою роль, її розміри на підприємстві повинні відповідати вимогам ринкової економіки. Це спонукує підприємства підтримувати обсяг виробництва на відповідному рівні. Процес виробництва і реалізації продукції сільського господарства вимагає великих матеріальних витрат, у зв'язку з чим підприємства постійно мають потребу в додаткових джерелах фінансування. Самі підприємства на сьогоднішній день не мають у своєму розпорядженні достатні засоби. Необхідно постійно проводити аналіз ефективності використання залучених коштів, для того щоб підтримувати рівень рентабельності підприємства.

Ключовими елементами фінансування сільськогосподарських підприємств є склад і структура фінансових ресурсів та джерел їхнього формування. Раціональні управлінські заходи щодо оптимізації розміру та складу фінансових ресурсів забезпечать сталість фінансових відносин і успішний розвиток виробництва [25].

Зменшення власного капіталу свідчить про ріст залежності підприємств сільського виробництва від залученого капіталу. В свою чергу склад залученого капіталу зростає лише за рахунок поточних зобов'язань, які зросли с 30,3% до 34,3% в сумі джерел формування засобів підприємства. Доля довгострокових зобов'язань зменшилась с 768,3 млн. грн. до 757,7 млн. грн., що в структурі складає відповідно 14,2 % до 12,4%, тобто на 1,8 відсоткових пункту.

Аналіз фінансового стану сільськогосподарських підприємств за 2009 рік показує, що платоспроможність їх низька. Так, коефіцієнт загальної ліквідності на початок періоду склав 1,58, а на кінець лише 1,48, тобто у підприємств після виплат поточних зобов'язань нема вдосталь оборотних активів для виробничо-фінансової діяльності[21].

Підприємства не мають власних обігових коштів. Так, на початок періоду недостатність власних коштів вкладених в оборотні активи склала 78,4 млн. грн., а на кінець періоду – 52,3 млн. грн.

Сучасний стан показників сільського господарства такий, що вони не мотивують виробників до розвитку цього виду бізнесу. Спостерігається неадекватний збільшенню обсягів виробництва рівень прибутковості в сільськогосподарських підприємства. Рівень рентабельності виробництва не підвищився, основний капітал галузі зменшився. Тому в сучасних умовах позиція підприємства визначається не лише його поточним фінансовим станом, але і його потенціалом, тобто здатністю розвиватися у нестабільному високо конкурентному середовищі. Одним із показників, якої в найбільшій ступені відповідає за ефективність діяльності підприємства, на наш погляд є показник рентабельності активів[47].

На прикладі сільськогосподарського підприємства проведемо аналіз впливу факторів фінансової стійкості, платоспроможності, та діловою активності на зміну рентабельності активів з метою інтенсифікації виробничо-фінансових процесів.

Аналіз даних таблиці 2.6 показує, що підприємство за період 2010-2011 років успішно розвивало свою виробничо-фінансову діяльність, що підтверджується зростанням рентабельності активів на 8,92 відсоткових пункту і склав 43,08%. Такі зміни були обумовлені, в першу чергу зростанням рентабельності продажу на 2,7087% відносно попереднього року[46].

Таблиця 2.6

Аналіз показників діяльності сільськогосподарського підприємства
Одеського регіону за 2010-2011 роки

Показники	2012 рік	2013 рік	Відхилення (+,-
1.Чистий прибуток,тис.грн.	1632	2734	+1102
2.Середньорічна вартість активів, тис.грн.	4776,5	6346	+1569,5
3. Середньорічна вартість оборотних активів, тис.грн.	2298	2984	+686
4.Середньорічна вартість власного капіталу, тис.грн.	1548	3386	1838
5.Середньорічна вартість Залученого капіталу, тис.грн.	3228,5	2960	-268,5
6.Чистий дохід, тис.грн.	29670	33304	+3634
7. Рентабельність активів,%	34,17	43,08	+8,92
8.Фінансовий важіль	2,0856	0,8742	-1,2114
9.Коефіцієнт фінансової незалежності	0,3241	0,5336	+0,2095
10. Коефіцієнт покриття	0,7118	1,0081	+0,2963

зобов'язань оборотними активами			
11. Коефіцієнт оборотності обігових активів	12,9112	11,1609	-1,7503
12. Рентабельність продажу, %	5,5005	8,2092	+2,7087

Це привело до збільшення рентабельності активів на 14,22%. Крім того, зростання коефіцієнта незалежності на 0,2095, та коефіцієнта покриття на 0,2963 призвело до збільшення рентабельності активів відповідно на 9,26% та 9,82%. Негативно на рентабельність активів вплинула оборотність обігових активів, яка зменшилась 1,7503, що призвело до скорочення рентабельності на 4,43%. Така ситуація свідчить про те, що додатково залученні кошти до виробничого процесу не супроводжуються адекватним зростанням доходів в вигляді виручки від реалізації[22].

Зменшення фінансового важеля з одного боку свідчить про те, що використання залучених коштів для підприємства призводить до зростання прибутковості активів, з іншого боку, до зменшення незалежності підприємства від залучених коштів. Підприємство вибрало обережну політику в часті управління структурою капіталу.

Таким чином, на ряду з зростанням таких показників як рентабельність продажу, платоспроможності, та фінансової незалежності підприємству необхідно прискорити оборотність обігових активів за рахунок більш динамічної продажі продукції[23].

Постійне підтримування таких показників діяльності підприємства на достатньо високому рівні дає змогу бути рентабельним в сучасних умовах.

Оптимальну структуру капіталу підприємства можна формувати, виходячи з цілей, які планується досягти у процесі оптимізації. Основними з них можуть бути:

- максимізація рівня фінансової рентабельності;
- мінімізація вартості капіталу;

- мінімізація рівня фінансових ризиків.

Для максимізації фінансової рентабельності обирається той варіант, при якому показник рентабельності власного капіталу буде найвищим. Якщо метою є мінімізація вартості капіталу (тобто витрати, пов'язані із залученням фінансових ресурсів), то з різних варіантів обирається та структура капіталу, за якої показник середньозваженої вартості капіталу буде найменшим. У разі мінімізації рівня фінансових ризиків розглядаються три підходи до фінансування активів (консервативний, помірний і агресивний) та вибирається варіант структури капіталу, що забезпечує прийнятний рівень фінансового ризику для підприємства.

2.3 Визначення стратегічних пріоритетів та інструментарію екологізації аграрного виробництва на регіональному рівні

До ключових проблем розвитку аграрного сектору економіки України відносяться, насамперед:

- ✓ низька конкурентоспроможність, у тому числі висока собівартість, сільськогосподарської продукції та продовольства національного виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- ✓ непоширеність висококонкурентних та інноваційних технологій, адаптованих до потреб та економічних можливостей виробництва, низький рівень інноваційності в аграрному секторі, низькі темпи техніко-технологічної модернізації;
- ✓ відсутність ефективної системи ключових проблем розвитку аграрного сектору економіки впровадження наукових розробок в агропромислове виробництво;
- ✓ зростання вартості невідновлювальних природних ресурсів для сільськогосподарського виробництва;

- ✓ низька або неналежна якість окремих видів сільськогосподарської сировини та харчових продуктів;
- ✓ невиключення земель сільськогосподарського призначення у економічний оборот, обмеження можливостей довгострокового інвестування в розвиток сільськогосподарського виробництва та звуженість застосування існуючих механізмів використання речових прав на землі сільськогосподарського призначення;
- ✓ недостатньо розвинена інфраструктура ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, недосконалість каналів та умов просування сільськогосподарської продукції та продовольства на міжнародний ринок;
- ✓ галузева незбалансованість сільського господарства, суттєве переважання у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції або великих, або дрібних товаровиробників;
- ✓ позиціонування на ринку в якості товарної продукції – сільськогосподарської продукції, яка вироблялась для власного споживання;
- ✓ слабка промислова селекційно-генетична база;
- ✓ недосконалість критеріїв надання державної підтримки, які не в повній мірі враховують агроекологічні вимоги до виробничо-господарського процесу, інноваційність технологій, показники економічної ефективності виробництва та соціальну відповідальність бізнесу;
- ✓ слабка інвестиційна спроможність держави та переважної більшості суб'єктів господарювання аграрного сектору, недостатність власних обігових та доступних кредитних фінансових ресурсів у сільськогосподарських виробників для покриття розриву в часі між потребою у коштах та часом сприятливих цін реалізації продукції;
- ✓ дефіцит висококваліфікованих кадрів, недосконала система прогнозування потреби у кваліфікованих робітничих кадрах та фахівцях з вищою освітою;
- ✓ низький платоспроможний попит населення як споживачів продукції сільського господарства та продовольства;

- ✓ низька якість життя сільського населення порівняно з міським;
- ✓ поглиблення демографічної кризи в сільській місцевості.

Вирішальне значення має здатність системи управління не тільки вирішувати ключові проблеми аграрного сектору, а й нівелювати негативні прояви об'єктивних за характером та специфічних для аграрного сектору чинників, а саме:

- ✓ суперечливість економічних інтересів виробників та соціальних інтересів споживачів сільськогосподарської продукції та продовольства;
- ✓ неможливість оперативного реагування виробників сільськогосподарської сировини на зміну обсягів попиту споживачів в силу сезонного та тривалого в часі процесу агровиробництва;
- ✓ організаційна розрізненість сільськогосподарських виробників та складність у виробленні консолідованої позиції у захисті своїх інтересів порівняно із споживачами сільськогосподарської продукції – підприємствами переробної та харчової промисловості;
- ✓ територіальна розосередженість сільськогосподарських виробників, що визначає вплив зональних природно-кліматичних умов на формування економічних результатів діяльності;
- ✓ економічна нерівність різних за розмірами сільськогосподарських товаровиробників.
- ✓ Ознайомившись із ключовими проблемами розвитку аграрного сектору економіки України можна визначити його місію, мету та стратегічні цілі.[8]

Місія аграрного сектору – це стабільне забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством та активна участь у вирішенні світової проблеми голоду.

Мета Стратегії розвитку аграрного сектору – створення умов для ефективного розвитку аграрного сектору у стратегічних пріоритетних напрямках, які передбачають єдність економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства.

Стратегічні цілі:

- продовольча безпека держави, стабільність національного ринку продукції сільського господарства та продовольства;
- висока конкурентоспроможність продукції, продуктивність галузей, ефективність ринків;
- провідні позиції України у постачанні продовольства та продукції сільського господарства на світовий ринок;
- соціальний розвиток села, стійка мотивація до соціальної відповідальності бізнесу в аграрному секторі;
- формування середнього класу в сільській місцевості;
- зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на довкілля, раціональне використання та збереження земельних ресурсів[47].

На даному етапі розвитку аграрного сектору України необхідно також забезпечити зміну стереотипів взаємодії громадських, підприємницьких та державних інститутів аграрного сектору, забезпечивши дотримання стратегічних імперативів:

- збалансованість за економічними, соціальними та екологічними критеріями будь-яких рішень щодо розвитку аграрного сектору;
- партнерство між державою, бізнесом та громадами, компроміс інтересів та взаємна відповідальність: держава є послідовною та відповідальною у своїх діях перед бізнесом та громадами, бізнес – перед державою та громадами, громади – перед державою та суспільством;
- результати функціонування аграрного сектору безпосередньо залежать від діяльності суб'єктів господарювання; держава створює прозорі прогнозовані та передбачувані на тривалий час умови і стимули діяльності суб'єктам господарювання у визначених національними інтересами напрямках;
- держава надає перевагу у підтримці суб'єктам підприємницької діяльності, які поєднують право на землю з працею на ній, економічні інтереси зі соціальною свідомістю;

- держава гармонізує інтереси малого, середнього та великого бізнесу, протидіє формуванню монопольних структур в аграрному виробництві, зберігаючи мотивацію великого бізнесу;
- держава стимулює застосовувати найкращі за технологічністю, продуктивністю та енергоефективністю засоби виробництва, незалежно від країни їх походження, знижувати питому вагу невідновлювальних природних ресурсів у структурі собівартості продукції;
- основним критерієм державної підтримки в Україні виробництва засобів виробництва аграрного сектору є позитивна динаміка їх конкурентоспроможності та перспектива досягнення світового рівня;
- синергія науки, освіти та практики: підпорядкування розвитку науки та освіти потребам та цілям виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства.

До основних принципів реалізації стратегії розвитку аграрного сектору України на період до 2020 року слід віднести:

- пріоритетність аграрного сектору у загальнодержавній економічній політиці;
- пріоритетність інтересів сільськогосподарського товаровиробника в державній аграрній політиці;
- збалансування задоволення потреб внутрішнього ринку та доходів від зовнішньоекономічної торгівлі;
- збалансування переваг від транснаціоналізації та вимог збереження національної економічної та продовольчої незалежності;
- взаємопов'язане застосування суттєво відмінних між собою механізмів стратегічного управління та короткострокового регулювання розвитку аграрного сектору, в першу чергу – при врівноваженні попиту та пропозиції на внутрішньому ринку;
- визначення «точок зростання» аграрного сектору (експорто-ефективних галузей та продуктів) та «критичних точок» (продуктів та галузей, за продуктами яких не забезпечується продовольча безпека);

- фокусування державної підтримки на визначених «точках зростання» та «критичних точках»;
- стимулювання підвищення ефективності виробництва шляхом зміщення акцентів у наданні державної підтримки від прямого фінансування до механізмів фінансування на поворотній основі;
- пріоритетність кооперації та саморегулювання в аграрному секторі;
- недопущення стимулювання розвитку суміжних галузей за рахунок інтересів сільськогосподарського виробника, стимулювання розвитку однієї підгалузі сільського господарства за рахунок іншої;
- урахування регіональних економічних умов господарювання в сільському господарстві[8].

Основними орієнтирами реалізації стратегії розвитку аграрного сектору передбачаються:

1. Забезпечення вітчизняної пропозиції сільськогосподарської продукції та продовольства відповідно до внутрішніх потреб та вимог продовольчої безпеки:

1.1. Досягнення рівня виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства відповідно до внутрішніх потреб та вимог продовольчої безпеки («критичні точки»): м'яса та м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів, риби та рибопродуктів, плодів, ягід та винограду, овочів, цукру.

1.2. Утримання обсягів вітчизняної пропозиції на внутрішньому ринку відповідно до вимог продовольчої безпеки щодо продуктів експортоорієнтованих галузей («точок зростання»): зернові, олійні, технічні.

2. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва:

2.1. Зниження собівартості сільськогосподарської продукції в залежності від структури виробництва та виду продукції на 3-9% (тут і далі – у 2020 році порівняно із показниками 2011 року) за рахунок збільшення обсягів виробництва при інтенсифікації виробництва у рослинництві та зростанні

продуктивності і розширенні виробничої бази у тваринництві та збільшення рибопродуктивності в умовах аквакультури (рибництві):

2.1.1. Збільшення обсягів валової продукції сільського господарства (у порівняльних цінах) – у 1,6 рази.

2.1.2. Збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва у 1,4 рази, (в т.ч. виробництва зерна – у 1,4 рази), тваринництва – у 1,9 разів (в т.ч. виробництва молока – у 2,1 рази, м'яса ВРХ – у 1,3 рази, м'яса свиней – у 1,7 рази) та рибництва у 1,2 рази.

2.2. Підвищення технологічності та зниження матеріало-місткості сільськогосподарської продукції.

2.2.1. Збільшення частки земель, що обробляються за допомогою технологій нульового або мінімального обробітку ґрунту, до двох третин.

2.2.2. Збільшення частки сільськогосподарських підприємств, що діють в сфері інновацій, до 25%.

2.3. Зростання ринкової адаптивності сільськогосподарських товаровиробників.

2.3.1. Збільшення питомої ваги сільськогосподарської продукції, що реалізується за гарантованими та довгостроковими контрактами, у загальному обсязі реалізації до 50%.

2.3.2. Охоплення сільськогосподарськими кооперативами понад 80% господарств населення та інших малих форм господарювання.

2.3.3. Охоплення страхуванням сільськогосподарських ризиків понад 90 % суб'єктів галузі.

2.3.4. Розвиток громадського самоврядування, створення саморегулювних організацій у всіх агропродуктових ланцюжках.

3. Підвищення економічної результативності сільськогосподарського виробництва:

3.1 Збільшення обсягу експорту сільськогосподарської продукції та продовольства продукції у 2,8 рази.

3.2. Збільшення податкових надходжень до зведеного бюджету від підприємств АПК у 2,4 рази.

3.3. Збільшення валової доданої вартості, створеної у сільському господарстві у 2020 році по відношенню до 2010 року у 2,8 рази.

4. Підвищення соціального вкладу сільськогосподарського виробництва:

4.1. Збільшення валових витрат на оплату праці у 2,6-2,8 разу.

4.2. Зростання середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства до середньої по галузях економіки та збільшення у 2 рази продуктивності праці.

4.3. Зупинення вивільнення зайнятих у сільському господарстві, збільшення рівня зайнятості в сільській місцевості до середнього по економіці рівня

До пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей та очікуваних результатів слід віднести:

1. Забезпечення продовольчої безпеки держави:

1) формування стратегічних запасів держави;

2) забезпечення обсягів виробництва продукції рослинництва та тваринництва, продовольства відповідно до вимог продовольчої безпеки;

3) моніторинг та прогнозування ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, реагування на ринкові ризики, упередження та нівелювання загроз продовольчій безпеці;

4) забезпечення якості сільськогосподарської сировини та харчових продуктів, дотримання вимог до їх виробництва:

- удосконалення системи сертифікації виробництв та стандартизації продукції сільського господарства, переробної та харчової промисловості у відповідності до вимог зовнішнього та внутрішнього ринків;

- стимулювання забезпечення необхідним обладнанням та виробничою інфраструктурою кооперативних структур згідно з вимогами до процесу виробництва сільськогосподарської продукції;

- формування мережі мобільних незалежних лабораторій для визначення якості продукції тваринництва (молока);

- делегування частини повноважень із контролю відповідності стандартам сільськогосподарської продукції та продовольства саморегульним об'єднанням на основі взаємовідповідальності[1].

2. Пріоритетні галузі аграрного сектору економіки:

- у рослинництві: зернові культури, олійні культури, розвиток виробництва продуктів, рівень пропозиції по яких не відповідає показникам продовольчої безпеки (овочі, плоди, ягоди та виноград);

- у тваринництві: молочне скотарство, м'ясне скотарство, свинарство, птахівництво;

- у рибництві: аква та марикультура на водних об'єктах загальнодержавного та місцевого значення;

- сприяння розвитку органічного виробництва;

- розвиток виробництва альтернативних видів енергії, насамперед застосування методів виробництва біопального із культур, продукція яких не використовується з продовольчою метою та на корм.

3. Підвищення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому та зовнішньому ринках:

1) технологічне переоснащення галузей аграрного виробництва з метою поширення застосування ресурсозберігаючих та екологічно сприятливих технологій та техніки:

- стимулювання у рослинництві раціонального поєднання органічних і мінеральних добрив, запровадження інтегрованої системи захисту рослин, інноваційних систем регулювання росту і розвитку рослин, застосування ґрунтозахисних технологій, адаптованих до ґрунтово-ландшафтних елементів та природнокліматичних особливостей;

- стимулювання модернізації виробництва продукції тваринництва з метою поширення автоматизації технологічних процесів, застосування

оптимізованих раціонів та повноцінних кормів, дотримання належних умов утримання сільськогосподарських тварин;

- стимулювання застосування уніфікованого обладнання модульного типу у виробництві продукції тваринництва;
- забезпечення доступу сільськогосподарських товаровиробників до оперативного контролю якості кормів;
- створення системи довгострокового кредитування інвестиційних проектів, що базуються на сучасних ресурсозберігаючих технологіях;
- сприяння технічному оновленню та впровадженню сучасної ресурсозберігаючої сільськогосподарської техніки;
- стимулювання технічного оновлення сільськогосподарських підприємств через вдосконалений механізм формування та використання амортизаційного фонду;
- сприяння впровадженню сучасних технологій вирощування, переробки та зберігання водних біоресурсів;
- забезпечення відновлення та меліорація природних нерестовищ у рибогосподарських водних об'єктах та їх частинах;
- формування системи центрів технологічного супроводу суб'єктів галузі, що здійснюють технологічне переоснащення, шляхом реорганізації діяльності частини аграрної науки та аграрної освіти;

2) експортна орієнтація аграрного сектору економіки:

- нарощування експорту сільськогосподарської продукції та продовольства на цільових ринках у міру насичення внутрішнього ринку продуктами харчування;
- сприяння становленню системи колегіального промоутування продукції національного аграрного сектору на цільових зовнішніх ринках;
- створення умов для поглиблення переробки продукції, що направляється на експорт;

3) підтримка конкурентоспроможності малих форм господарювання та їх участі в організованому ринку шляхом:

- стимулювання розвитку сільськогосподарської виробничої та обслуговуючої кооперації у визначених галузях;
- сприяння формуванню кооперативних каналів збуту сільськогосподарської продукції;
- орієнтація державної підтримки об'єднання середніх та малих господарюючих суб'єктів у сільському господарстві;
- розвиток мережі заготівельних пунктів сільськогосподарської продукції в сільській місцевості;
- стимулювання господарювання на землі власників земельних ділянок сільськогосподарського призначення та сільських мешканців шляхом впровадження поетапної підтримки успішного господаря;
- удосконалення механізмів інформування та навчання сільського населення технологіям та методам ефективного господарювання;

4) розвиток ринків сільськогосподарської продукції та продовольства:

4.1) формування дієвої інфраструктури аграрного ринку і забезпечення розширеного доступу безпосередніх виробників до організованих каналів збуту сільськогосподарської продукції:

- стимулювання організації прямих каналів збуту, в першу чергу оптових ринків, з метою впливу на формування ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію;
- розвиток логістичної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції та продовольства;
- урізноманітнення ринкових інструментів - форвардної торгівлі, торгівлі деривативами, впровадження механізму страхування цінових ризиків;
- сприяння розширенню обсягів біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією і запровадження на товарних біржах сучасних біржових механізмів електронної торгівлі;

4.2) оперативне регулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства:

- запровадження системи оперативного моніторингу ринку сільськогосподарської продукції та продовольства із функціями прогнозування ринкових параметрів на відповідні види продукції на півріччя та рік, а по тваринницькій продукції по кварталах;

- запровадження системи узгодження ринкових параметрів для усунення протиріч між інтересами в ланцюжку «виробництво-заготівля-переробка-торгівля»;

- оперативне згладжування цінових коливань на ринку сільськогосподарської продукції та продовольства шляхом застосування товарних та фінансових інтервенцій;

4.3) стратегічне планування ринкових параметрів, а саме запровадження системи середньострокового (відповідно до терміну аграрного бюджету) узгодження ринкових параметрів в ланцюжку «виробництво-заготівля-переробка-торгівля-споживання» між відповідними організаціями, що репрезентативно представляють інтереси вказаних ланок у відповідних агропродуктових секторах та органом державної влади з питань аграрної політики та продовольства;

4.4) сприяння розвитку об'єднань, що представляють права та інтереси учасників (суб'єктів аграрного сектору) на всіх рівнях державної влади та бізнесу, в першу чергу – саморегулювальних об'єднань в агропродуктових секторах;

4.5) сприяння створенню колективних брендів регіональних продуктів (сільськогосподарської продукції та продовольства).

5) удосконалення організації виробництва в аграрному секторі економіки:

- сприяння розвитку інтеграційних, кооперативних зв'язків та контрактних відносин між усіма учасниками агропродовольчих ланцюжків;

- стимулювання раціонального розміщення і спеціалізації аграрного виробництва відповідно до природнокліматичних умов.

б) розвиток насінництва, селекції та племінної справи в аграрному виробництві на основі партнерства держави, науки, саморегулювальних агропродуктових об'єднань та сільськогосподарських товаровиробників.

4. Науково-освітнє забезпечення агропромислового виробництва:

- підготовка висококваліфікованих фахівців для аграрного сектору економіки;
- удосконалення системи прогнозування потреби у кваліфікованих робітничих кадрах та фахівцях з вищою освітою;
- інтеграція освіти, науки та виробництва в аграрному секторі економіки;
- створення ефективної системи підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів – «освіта протягом життя»;

5. Формування і надання бюджетної підтримки:

- запровадження системи планування бюджетного фінансування аграрного сектору, що передбачає наявність у структурі видатків кожного планового бюджетного періоду співвідношення видатків за часом їх затвердження: 50% видатків у році, що передує плановому, 25% - у році що на 2 роки передує плановому, 25% - у році, що на 3 роки передує плановому, що забезпечить прогнозованість, прозорість та послідовність державної аграрної політики;
- встановлення співвідношення обсягів державної підтримки до обсягів валової продукції галузей аграрного сектору економіки (обсягів податкових надходжень);
- вдосконалення та забезпечення стабільності системи непрямої державної підтримки аграрного сектору за умови спрямування коштів такої підтримки за пріоритетними напрямками виробництва та розвитку сільських територій;
- формування ефективних механізмів фінансового забезпечення потреб розвитку сільськогосподарського виробництва, в тому числі формування системи кредитної кооперації, запровадження системи іпотечного

кредитування та страхування ризиків сільськогосподарського виробництва, розвиток державно-приватного партнерства;

- стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, посилення ролі інвестиційної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та удосконалення її механізмів, покращення умов залучення зовнішніх інвестицій в агропромислове виробництво, а також на розвиток сільських територій;

6. Забезпечення раціонального використання природних ресурсів, залучених до господарського процесу в аграрному секторі:

- включення земель сільськогосподарського призначення в економічний оборот;

- стимулювання укладання довгострокових договорів оренди земель сільськогосподарського призначення;

- забезпечення сталого землекористування, в тому числі через застосування системи агроекологічних вимог як умови доступу до коштів бюджетної підтримки;

- збереження, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, впровадження системи моніторингу та контролю якості всіх земель сільськогосподарського призначення шляхом обов'язкової агрохімічної паспортизації;

- регламентація розміщення у сівозмінах екологічно деструктивних культур відповідно до науково обґрунтованих норм.

7. Забезпечення розвитку соціальної сфери села:

- сприяння розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості;
- підвищення ролі сільських громад у економічному розвитку територій;
- сприяння закріпленню у сільській місцевості кваліфікованих спеціалістів в аграрному секторі;

- стимулювання диверсифікації видів економічної діяльності в сільській місцевості[1].

Щодо очікуваних результатів, то слід відмітити, що реалізація Стратегії розвитку аграрного сектору економіки України дасть змогу забезпечити:

- ✓ потреби суспільства у сільськогосподарській продукції та продовольстві, а переробну і харчову промисловості сільськогосподарською сировиною;

- ✓ підвищення доходності виробників сільськогосподарської продукції та її конкурентоспроможності, запровадження високопродуктивних ресурсозберігаючих технологій виробництва сільськогосподарської продукції;

- ✓ провідні позиції сільського господарства України в постачанні продукції на міжнародний ринок при оптимальному забезпеченні потреб внутрішнього ринку;

- ✓ підвищення заробітної плати працівників сільського господарства та рівня життя сільського населення;

- ✓ збільшення обсягу надходжень до бюджетів всіх рівнів;

- ✓ збільшення обсягу видатків на соціальну розбудову села.

3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1 Визначення подальших напрямків удосконалення систем управління екологізацією аграрного виробництва

В останні два десятиліття як альтернатива стереотипам споживчого суспільства стала формуватися концепція сталого розвитку. Ідеї сталого розвитку, що набули широкого поширення після публікації в 1987 роки доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку "Наше спільне майбутнє", знайшли практичне втілення в соціально-економічній і екологічній політиці багатьох держав. До 2007 року стратегії або програми сталого розвитку прийняли більше 100 країн світу, зокрема країн ЄС, США, Канади, Японія, Китай. Під сталого розвитком в сучасних умовах розуміють таку модель соціально – економічного розвитку, при якій досягається задоволення життєвих потреб нинішнього покоління без позбавлення майбутніх поколінь таких можливостей унаслідок вичерпання природних ресурсів і деградації навколишнього природного середовища[16].

Відповідно, екологізація виробництва – це діяльність орієнтації на біосферний тип розвитку підприємств на основі замкнутого процесу природокористування, перехід к сталому розвитку системи «людина – технологічна система – природне середовище». Аналіз світового розвитку суспільства показує, що чим вищий рівень соціально- економічного розвитку країни, тим вище зростають вимоги споживача до харчових та нехарчових товарів, одержаних з сільськогосподарської сировини. Щоб задовольнити ці потреби, суспільству необхідно не лише вивести нові сорти сільськогосподарських культур і породи тварин, а й перейти на принципово нові технології виробництва сільськогосподарської продукції, запровадити

нові способи і методи переробки сировини, збереження та реалізації кінцевої продукції. Отже, зростаючи потреби суспільства в продовольчих та непродовольчих товарах сільськогосподарського походження спонукають поєднати зусилля усіх тих сфер економіки, які працюють на задоволення потреб споживача. Саме на цій основі, на нашу думку, і виникла об'єктивна необхідність виділення поняття аграрний бізнес, основна мета якого – забезпечити кінцевого споживача продуктами харчування у відповідності до його потреб та вимог, та головної його складової агропродовольчої системи, яка об'єднує виробництво, переробку, а також продовольчий ринок. Порівнюючи тенденції аграрного бізнесу на світовому рівні та в Україні в умовах глобалізації та інтеграції в європейський простір, можна зазначити наступні особливості:

- відсутність агропродовольчих корпорацій в Україні, які б мали статус транснаціональних (ТНК), тоді як в країні широко представлені найбільші в сфері агробізнесу світові ТНК (Danon, Nestle, Unilever);
- недосконалість системи внутрішньогалузевих зв'язків в агропродовольчій системі країни. За оцінками експертів, в товарообороті найбільших супермаркетів США частка екологічно чистої або «зеленої» продукції складає від 10 до 40 %, тоді як у вітчизняних супермаркетах такий вид продукції вітчизняного виробництва практично відсутній;
- в структурі споживачів продукції вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на частку переробних підприємств припадає біля 25 %, біля 10 % продукції підприємств реалізують на ринку та населенню, решта – 65 % реалізується через посередників;
- формування ініціативи з екологізації виробництва здійснюється «знизу», тобто від сільськогосподарських товаровиробників, які є головною ланкою агропродовольчої системи;
- посилення конкурентних переваг невеликих сільськогосподарських підприємств (господарств населення);

- наявність дефіциту кадрів, фахівці в сфері як аграрного бізнесу в цілому, так і екологічного підприємництва, особливо в сфері менеджменту, маркетингу та експлуатації нових технологій[5].

Особливості функціонування ринкової економіки в аграрному секторі та їхній вплив на прийняття управлінських рішень на рівні аграрного підприємства можна звести до чотирьох груп чинників. Зупинимось більш детально на першій групі чинників, які стосуються умов функціонування ринків в аграрному секторі, що наближені до чистої конкуренції і передбачають наявність значної кількості виробників, що реалізують свою продукцію, котра є стандартизованою або однорідною, що унеможливорює нецінову конкуренцію, спроможність виробника впливати на рівень ринкової ціни своєї продукції (адже питома вага обсягів виробництва і реалізації незначна), вільне входження й вихід з ринку. Розуміння цієї особливості функціонування аграрних ринків необхідне менеджеру для розробки стратегії розвитку підприємства і поточних планів його розвитку, а також для прийняття відповідних управлінських рішень. Зокрема, це стосується маркетингових рішень, адже дії менеджера в цій сфері його діяльності певною мірою обмежені саме специфікою формування цін на сільськогосподарську продукцію. Особливою значення набувають такі рішення в умовах екологізації виробництва, коли їх основним завданням стає створення умов для збереження навколишнього середовища, пристосування виробництва до вимог ринку, розробка екологічно чистої конкурентноздатної продукції, а також інтенсифікація її збуту і отримання додаткового прибутку за рахунок екологізації виробництва. Відповідно така стратегія маркетингової політики безпосередньо впливає на тактику й оперативну діяльність менеджера, вибір спеціалізації підприємства, внутрігосподарську структуру та багато інших параметрів роботи підприємства. Крім того, заслуговує уваги зарубіжний досвід управління ефективністю каналів збуту сільськогосподарської продукції:

- пошук партнерів і укладання контрактів - контрактний фармінг (contracting farming).

Це форма взаємовідносин між сільськогосподарськими підприємствами та транснаціональними агропродовольчими компаніями, яка передбачає встановлення довготермінових зв'язків у сфері збуту продукції.

Друга група чинників пов'язана з диспаритетом цін. Основними причинами цієї проблеми є цінова нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, дисбаланс попиту та пропозиції, а також відносна висока іммобілізація обігових коштів фінансових ресурсів аграрних підприємств. За цих умов менеджер зобов'язаний опікуватися диверсифікацією свого виробництва, організацією переробки сільськогосподарської продукції, участю в розбудові сільської інфраструктури як додаткового джерела надходження доходів від несільськогосподарської діяльності тощо.

Третя група чинників стосується короткострокової проблеми, суть якої полягає у нестабільності доходів сільськогосподарських виробників і виявляється у коливанні цін на сільськогосподарську продукцію і відповідно доходів за роками. Причинами такого становища є як нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію, так і коливання обсягів виробництва та попиту на неї. Ці коливання пов'язані з особливостями виробництва в даній галузі, що значно залежить від погодних та кліматичних умов. Через це за нееластичного попиту навіть незначні коливання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції спричинятимуть досить суттєві зміни сільськогосподарських цін і доходів.

Четверта група чинників пов'язана з тим, що загалом аграрне виробництво є специфічною галуззю. Воно значною мірою відрізняється від інших галузей національного господарства, що визначає особливості аграрного менеджменту. Функціонування менеджменту зводиться до визначення цілей виробництва та забезпечення їх досягнення, тобто вміння так організувати працівників і всю виробничу систему, щоб ці цілі були

досягнуті. В умовах екологізації виробництва поряд з такими функціями як: планування; організація; управління; контроль; соціальна відповідальність[6].

Необхідність впровадження поняття корпоративна соціальна відповідальність з'явилося 20 років тому. Різноманіття підходів до розуміння корпоративної соціальної відповідальності знайшло своє відображення у роботах П. Друкера, Ф. Котлера, М. Крамера, М. Портера, М. Фрідмана, Е. Фрімен, Ю. Благова, А. Горошилова, М. Кормакова та багато інших. цієї функції становиться зрозумілою, якщо звернутися стандарту ISO 26000, в якому записані основні напрямки діяльності організації, яка прагне бути соціально відповідальною: організація управління, права людини, трудові практики, екологія та навколишнє середовище, добросовісні практики, питання, пов'язані з споживачами, соціальний розвиток або діяльність на благо суспільства. Тобто, основне призначення цієї функції здійснювати позитивний внесок у соціум через управління своїми бізнес – процесами. Тому я вважаю, що це є основним аргументом на користь затвердження функції соціальної відповідальності, як нової функції менеджменту для агропродовольчої системи України, враховуючи її екологічну компоненту. Всі функції менеджменту знаходять своє відображення через систему прийняття управлінських рішень. Розрізняють п'ять моделей процесу прийняття рішень (рис. 3. 1)[16].

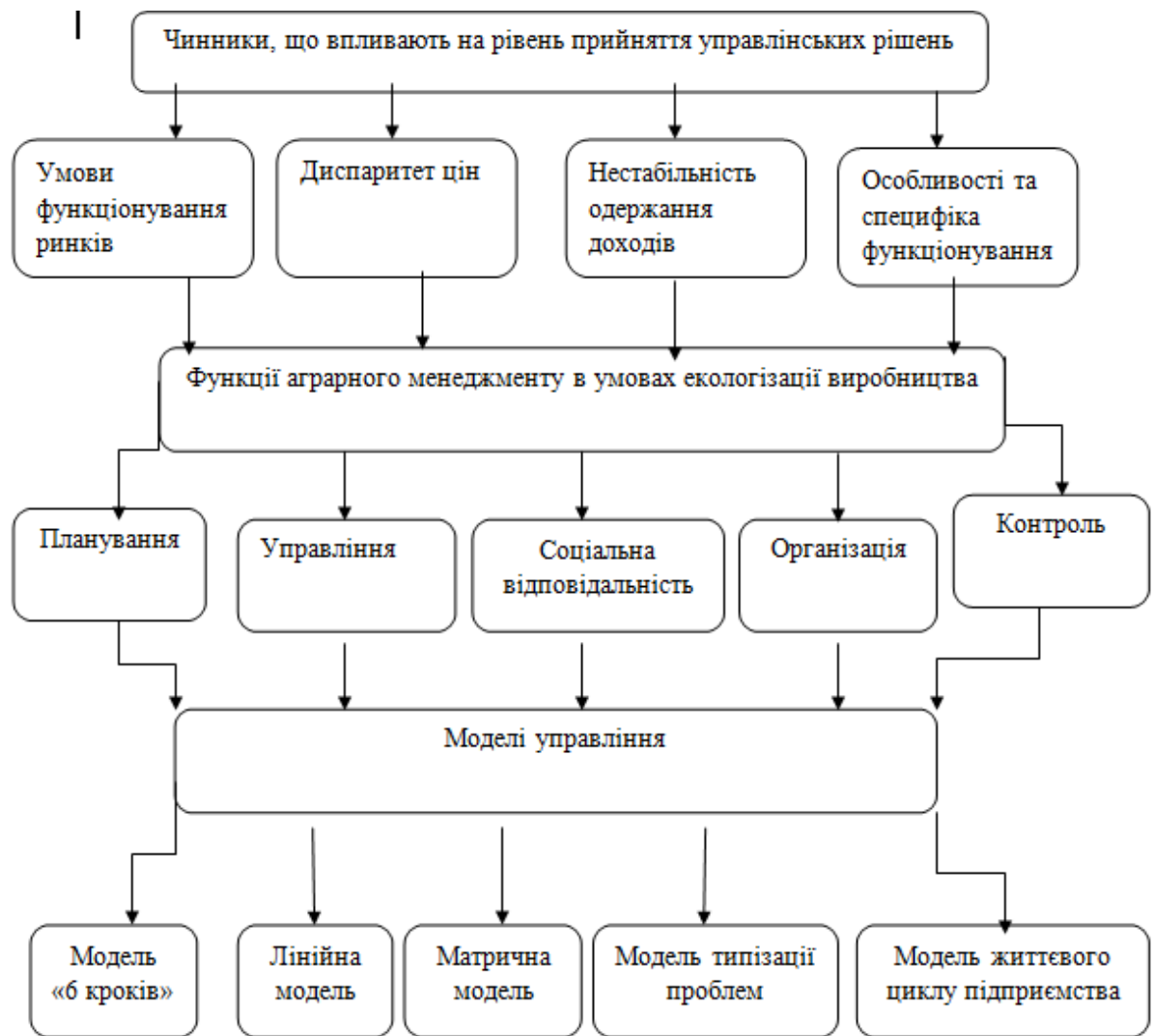

Рис. 3.1 Концептуальний підхід до організації управління аграрним виробництвом з урахуванням його екологічної компонентів

Кожна з п'яти моделей, які наведені на рис.1, мають наступну сутність.

Модель «6 кроків».

Перший крок: ідентифікація проблеми. При цьому важливо розібратися, що є симптомами проблеми, а що дійсно становить її суть.

Другий крок: визначення альтернатив. Складається перелік усіх можливих заходів, направлених на вирішення проблеми.

Третій крок: аналіз альтернатив. Починати слід з вибору критеріїв оцінки та методів оцінки.

Четвертий крок: вибір кращої альтернативи. Якщо попередні етапи біли здійснені правильно, то кращий варіант рішення стає очевидним автоматично. Варто взяти до уваги, що кращий варіант треба розглядати й через призму довгострокової максимізації прибутку та максимального задоволення потреб споживачів.

П'ятий крок: впровадження рішення.

Шостий крок: оцінка результату.

Лінійна модель: визначення цінностей та завдань; визначення та оцінка проблеми; моніторинг; аналіз; розробка альтернатив; впровадження; розподіл повноважень.

Матрична модель. Відповідно до неї можна виділити чотири фази процесу прийняття рішення: визначення проблеми, оцінка проблеми, аналіз і вибір, впровадження та чотири процеси: спостереження, планування, оцінка і вибір, розподіл відповідальності.

Модель типізації проблем. Розрізняють три основні типи проблем, які можна визначити виходячи з відомих та невідомих параметрів: проблема аналізу – відомі параметри ресурсів та структури, невідомий – результат; проблема менеджменту – відомі параметри результату та структури, невідомі ресурси; -проблема організації – відомі ресурси та результат, невідома – структура.

Модель життєвого циклу підприємства встановлює пріоритет тих чи інших управлінських функцій та завдань відповідно до етапу життєвого циклу підприємства: заснування, зростання (виживання), вихід з ринку чи реорганізація[16].

Вибір підприємством тієї чи іншої моделі управління в чистому вигляді досить проблематичний. На практиці, як правило, має місце застосування комбінованої моделі управління, структурні елементи якої обираються в залежності від кінцевих цілей діяльності підприємства або суб'єкта господарювання.

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощування різноманітної органічної продукції, складає вже понад триста тисяч гектарів, а наша держава займає почесне двадцяте місце світових країн-лідерів органічного руху. Частка сертифікованих органічних площ серед загального об'єму сільськогосподарських угідь України складає близько 0,9%. При цьому Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур.

Крім того, в нашій державі сертифіковано 530 тис.га дикоросів (станом на 31.12.2013 р.).

В останні роки спостерігається тенденція активного наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Зокрема, це крупи, соки, сиропи, повидло, мед, м'ясні та молочні вироби.

Офіційні статистичні огляди IFOAM підтверджують, що якщо на початок 2003 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус "органічного", то в 2013 р. нараховувалось вже 175 сертифікованих органічних господарства, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель склала 393 400 га[33].

Таблиця 3.1

Загальна площа органічних с.г. угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2002-2013 рр.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Площа, га	1644	2395	2400	2419	2420	2498	2699	2701	2702	2703	2728	3934
Кількість госпо- дарств	31	69	70	72	80	92	118	121	142	155	164	175

Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Київській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях. Українські сертифіковані органічні господарства – різного розміру – від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до декількох тисяч гектарів ріллі.

Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з початку 2000-х років, склавши: у 2007 році - 500 тис. євро, в 2008 році - 600 тис. євро, у 2009 — 1,2 млн. євро, у 2010 - 2,4 млн. євро, у 2011 р. цей показник зріс до 5,1 млн.євро, у 2012 році – до 7,9 млн.євро, у 2013 р. - до 12,2 млн.євро, а у 2014 р. - до 14,5 млн.євро[34].

Починаючи з січня 2014 р. в Україні вступив у дію підписаний 03 жовтня 2013 р. Президентом України Закон України № 425-VII “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини”.

Законом визначаються правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю і спрямовані на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної

продукції та сировини, покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні.

Відповідно до цього Закону, суб'єкти господарювання, які маркують свою продукцію як органічну, зобов'язані привести свою діяльність у відповідність з положеннями Закону протягом шести місяців[35].

Фахівці органічного сектору висловлюють сподівання, що з прийняттям Закону у державі спостерігатиметься активізація та пожвавлення розвитку органічного сектору, а також, що не менш важливо, унеможливиться існування такого явища, як «псевдо-органік». Зокрема, в Законі говориться:

- "Забороняється при маркуванні продукції, яка не відповідає вимогам цього Закону, використовувати позначення з написами "органічний", "біодинамічний", "біологічний", "екологічний", словами з префіксом "біо" тощо.
- Органічна продукція, імпортована з інших країн, вироблена відповідно до законодавства країн походження, що підтверджено відповідним сертифікатом, позначена написами "органічний", "біодинамічний", "біологічний", "екологічний", словами з префіксом "біо" тощо, повинна в перекладі на українську мову позначатися написом "органічний продукт".

Проте необхідно зазначити, що поки в Україні не розроблені відповідні підзаконні акти, вітчизняні виробники проходять процедуру органічної сертифікації свого виробництва за діючими міжнародними стандартами, частіше за все - це норми Європейського Союзу[43].

Окрім цього, в Державній цільовій Програмі розвитку села на період до 2015 р., що вже закінчила свою дію, було задекларовано довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського

господарства до 10 відсотків, чого, безумовно, досягнуто не було через відсутність підтримки галузі державою.

Ще одним документом, що акцентує увагу на органічному секторі, є Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України за №806-р. В стратегії серед пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей вказано і забезпечення продовольчої безпеки держави шляхом сприяння розвитку органічного землеробства, насамперед в особистих селянських і середніх господарствах.

3.2 Пропозиції щодо вдосконалення економічних систем екологічного управління агропромисловою сферою на державному та регіональному рівнях України

Аграрний сектор у сучасних умовах потребує значних інвестиційних ресурсів. Нині залучення інвестицій в нього – це вже не питання розвитку даного сектору, а питання його виживання або подальшого його безповоротного занепаду. Для цього необхідно використовувати всі можливі інвестиційні ресурси. Актуальність теми активізації залучення і використання інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки за допомогою нових механізмів зумовила доцільність проведення даного дослідження. Неприятливий інвестиційний клімат в агропромисловому комплексі є наслідком інвестиційної діяльності в інших галузях економіки, а також результатом довготривалої збитковості основних видів сільськогосподарського виробництва. Серед причин зниження інвестиційної активності слід виділити:

- великий податковий тиск на виробників продукції та відсутність пільг для виробничих інвестицій, а також нерівномірність оподаткування;

- різні «правила гри» на фінансових ринках для усіх учасників, у зв'язку з чим найвигіднішими сферами вкладення капіталу стали операції з цінними паперами, нерухомістю, банківськими операціями;

- низький рівень завантаженості раніше введених в експлуатацію основних фондів і високий рівень їх зношеності, що не дозволяє підприємствам нагромаджувати необхідні кошти для виробничої бази. Крім того, поширеною стала практика нецільового використання амортизаційних відрахувань;

- плінність висококваліфікованих науково-технічних кадрів;
- недосконалий порядок відкриття нового підприємства;
- нестабільність правових основ інвестиційної діяльності[16].

На розвиток інвестиційної сфери й усього процесу накопичення суттєво вплинули руйнування централізованого державного фінансування капітальних вкладень і відсутність якісних ринкових механізмів розширення виробництва. У комплексі заходів щодо виходу української економіки з найглибшої та найгострішої структурної кризи визначальне значення має відновлення основного капіталу на основі новітніх досягнень науки і техніки. У цих умовах різко зростають роль і значення інвестицій, які є фінансовим джерелом капітального будівництва. З проведеного нами аналізу інвестиційного процесу в АПК України доцільно виділити такі пріоритетні напрямки вкладення капіталу:

1. У рослинництві – розробка нових методів селекції, спрямованих на створення принципово нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, які поєднують скоростиглість, підвищену й високу стійкість проти хвороб, шкідників і критичних погодних умов, з високою продуктивністю; організація насінництва, у тому числі, на безвірусній основі; дослідження з удосконалення сучасних методів збору та збереження врожаю; підвищення родючості земель екологічно безпечними заходами.

2. У тваринництві – створення високопродуктивних молочних і м'ясних порід великої рогатої худоби, гібридів і кросів у свинарстві, птахівництві і

вівчарстві; розробка економічно ефективних, ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій ведення різноманітних галузей тваринництва в підприємствах з різними формами власності й обсягами виробництва; розробка на основі методів і засобів профілактики та боротьби з хворобами тварин; зниження втрат живильних речовин у кормах при їх заготівлі та збереженні[43].

Для сільськогосподарських підприємств особливо актуальною стала проблема вибору та пошуку джерел інвестицій. Стимулювання інвестиційної діяльності, вироблення чіткої стратегії інвестування, визначення її пріоритетних напрямків, мобілізація всіх джерел інвестицій є найважливішою умовою стійкого та якісного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Аналіз розвитку аграрної економіки свідчить, що особливих зрушень у поліпшенні фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників останнім часом не відбулося. Частка збиткових аграрних підприємств збільшилася з 0,4% у 1990р. до 34-54% у 2000 -2007рр. Зменшився обсяг валової продукції у сільському господарстві з 104,5 у 1990р. до 66,1 млрд грн. у 2007р., або на 37%. Особливо скоротилося виробництво тваринницької продукції, що призвело до зростання безробіття на селі. Частка інвестицій у сільському господарстві зменшилася за ці роки з 21,3% до 3,7-5,3% . Загальний обсяг інвестицій зрівноважився, проте у аграрній галузі, порівняно з 1990р., він знизився в 23,8 раза у 2000р., у 6,4 – у 2007р. та в 2,4 раза – у 2007р. При даній оптимістичній тенденції абсолютного зростання обсягів капітального інвестування аграрних підприємств з 2000р. нормальний відтворювальний процес можна забезпечити не раніше 2025р. при мінімальній потребі капітальних інвестицій 20 млрд, грн. Така ситуація призвела до зменшення основних виробничих засобів аграрних підприємств, вартість яких лише за 2000 - 2007 знизилась до 47 млрд грн, або майже вдвічі, водночас в інших галузях економіки інвестиційні процеси активізувалися, що сприяло нарощуванню основних засобів і дало поштовх

до економічного зростання. Частка їх у загальній вартості економіки зменшилась з 16.5% у 1990р. до 5,7% у 2007р. За розрахунками ННЦ «Інституту аграрної економіки» УААН потреба у основних засобах під запроектовані обсяги виробництва продукції до 2010р. визначена у обсязі 393,5 млрд грн, а до 2015р. – 529 млрд грн, з них на оновлення машинно - тракторного парку необхідно 150 – 200 млрд грн. Отже, дефіцит інвестиційних ресурсів очевидний і становить 300 - 450 млрд грн. Нині джерела інвестування формуються за рахунок прибутку, амортизаційних відрахувань і сторонніх інвестицій. Це близько 5-7 млрд грн., з яких на придбання сільськогосподарської техніки може бути використано не більше 2 млрд грн. Виходячи із цього, необхідність розробки програми інвестиційної діяльності в аграрній сфері АПК є очевидною[33].

Стратегічно важливим завданням формування організаційно – економічного механізму інвестування в сільському господарстві є здійснення виваженої інвестиційної політики в галузі, яка повинна стати одним із найголовніших чинників виходу з інвестиційної й технічної кризи, в яку потрапив аграрний сектор економіки. На всіх рівнях управління інвестиційною діяльністю в сільському господарстві (загальнодержавному, обласному, районному рівнях і рівнях підприємств) необхідно розробити концепції, затвердити плани розвитку інвестиційної діяльності (інвестиційні проекти), здійснювати аудит їх виконання та корегувати, відповідно до поточної ситуації розвитку сільського господарства й економіки в цілому.

Теперішні середні і малі (фермерські) господарства, за умови обмеженості трудових і фінансових ресурсів, не в змозі обробляти великі площі землі та вирощувати великі стада худоби. Тому єдиний шлях для зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та його економічної ефективності – це підвищення врожайності й продуктивності, тобто шлях інтенсифікації виробництва[24].

Невід’ємною складовою інвестиційного розширення є постійне залучення нових ефективних економічних інструментів управління

виробництвом. Один з них є фінансовий лізинг. У країнах із розвинутою ринковою економікою лізингові операції для багатьох суб'єктів господарювання переважали при технічному переозброєнні матеріальнотехнічної бази виробництва. Так, у загальній сумі капітальних вкладень у машини й устаткування на лізинг припадає: в Австралії – 33 %; у США – 25–30; в Англії та Франції – 13–17 %. Світовий досвід доводить, що лізинг відіграє позитивну роль і в агробізнесі. Наприклад, обсяг продажу техніки за лізингом компанією «John Deere» досяг 20 % загальної реалізації та щорічно збільшується[25]. Лізинг – один із найсучасніших методів матеріально-технічного забезпечення виробництва та перспективний напрям надання банківських послуг. Він є ефективним засобом сприяння економічному розвитку агропромислового комплексу. Для сільськогосподарських товаровиробників лізинг – це прискорювач темпів виробництва, оновлення устаткування та технологій. Виробники техніки, у свою чергу, за рахунок лізингу мають можливість розширювати свій ринок збуту, банківські ж установи, використовуючи лізинг, мають можливість збільшувати свій прибуток.

Що стосується вітчизняних реалій, то переваги фінансового лізингу використовуються не повністю. Фінансовий лізинг у цілому в економіці, зокрема в аграрному секторі, ще не посів належного йому місця. Майже 90 % сільгосптехніки в АПК відроби́ли по одному та більше строків експлуатації. Для відновлення машинотракторного парку країни на рівні технологічної потреби необхідно щорічно закуповувати машини й устаткування на суму 15 млрд грн протягом 10 років.

Одним із напрямів фінансування проблеми технічного забезпечення в АПК є активізація та розширення можливостей фінансового лізингу, бо це супроводжується створенням додаткових робочих місць. Вирішуючи завдання технічного переоснащення галузі, лізинг дає низку переваг усім його учасникам як усередині країни, так і за кордоном, оскільки на користувачів лізингових операцій поширюються податкові пільги

країнучасниць. За період існування фінансового лізингу в АПК України (1998–2007 рр.) в українське село поставлено майже 18,3 тис. одиниць техніки на суму 1,4 млрд грн[25].

Наведене свідчить про сучасний стан розвитку ринку лізингових послуг. Для підтримки вітчизняних аграріїв потрібен не досконаліший механізм розподілу бюджетних коштів, а повноцінний розвиток лізингової індустрії, що має формуватися на засадах ринкової конкуренції за участю як державних, так і комерційних компаній. Для активізації діяльності комерційних лізингодавців держава мала б застосувати пільгове оподаткування та спрощене вітчизняне законодавство.

Основні перешкоди розвитку лізингових відносин приховані також і в недосконалій законодавчій базі, механізмах оподаткування, кредитування, амортизації та страхування.

Посилення екологічних проблем вимагає перегляду багатьох положень, які склалися в теорії і на практиці техногенної концепції розвитку АПК. Необхідний перехід до сталого розвитку аграрного сектора. Головним принципом розвитку АПК повинна стати екологізація всіх заходів з розвитку сільського господарства, врахування природних особливостей функціонування земельних ресурсів. І вже відповідно до цього принципу слід здійснювати заходи щодо механізації, хімізації, меліорації, впровадження досягнень науковотехнічного прогресу.

Для подолання негативних тенденцій в розвитку АПК доцільно мати комплексну програму екологізації АПК, що включає дві підпрограми: екологізації сільського господарства та прискореного розвитку виробничозбутової сфери АПК (інфраструктура і переробна промисловість). Найважливіший напрямок у вирішенні завдання сталого розвитку сільського господарства і всього АПК забезпечення простого відтворення природної родючості ґрунтів. Шляхи реалізації цього напряму треба передбачати при розробці підпрограми екологізації сільського господарства. До неї повинні бути включені боротьба з ерозією ґрунтів, застосування органічних добрив,

меліорація, мінімізація техногенного впливу на ґрунти, ґрунтозахисні технології, біологічні методи захисту рослин, оптимальні сівозміни і структура посівних площ і т. д. Це «м'які» заходи щодо поліпшення якості ґрунтів, вони не вносять різких змін в екологічний баланс агроєкосистем.

Друга складова програми екологізації АПК підпрограма прискореного розвитку виробничозбутової сфери, здійснення якої дозволить поліпшити використання і ліквідувати втрати сільськогосподарської сировини. Прискорення розвитку інфраструктури (дороги, сховища, торгівля і т. д.) і переробних галузей промисловості (харчової і легкої) має важливе значення для стабілізації екологічної ситуації та вирішення продовольчої проблеми. На сьогодні втрати, викликані відставанням у розвитку інфраструктури та Наукові праці. Екологія переробної промисловості, складають 20-30 %. Це означає, що еквівалентна частина природних ресурсів АПК, що застосовуються для виробництва продукції, використовується в кінцевому рахунку нерационально. Ресурсозберігаючий шлях розвитку АПК на основі форсованого розвитку інфраструктури та переробної промисловості є найбільш ефективним у господарстві. Вже в найближчі роки необхідно вивести з активного використання десятки мільйонів гектарів сільськогосподарських угідь, які особливо сильно постраждали від антропогенного впливу та негативних природних процесів.

Ситуація ускладнюється загальним виснаженням природного потенціалу АПК в переважній більшості аграрних регіонів. По суті, форсування розвитку виробничозбутової сфери АПК – це альтернативний варіант вирішення екологічних проблем у сільському господарстві, своєрідна компенсаційна програма щодо відношення до природних ресурсів. Для економії земельних і водних ресурсів слід ширше використовувати подібні альтернативні варіанти збільшення кінцевого споживання, а саме активне впровадження екологічних інновацій. Екологічні інновації в рослинництві.

Культурні рослини страждають від бур'янів, гризунів, комах-шкідників, нематод, фітопатогенних грибів, бактерій, вірусів, несприятливих погодних і

кліматичних умов. Перераховані фактори поряд із ґрунтовою деградацією значно знижують урожайність сільськогосподарських рослин. Відомо, які руйнівні наслідки в картоплярстві викликає колорадський жук, а також гриб *Phytophthora* – збудник ранньої гнилі (фітофтороза) картоплі. Кукурудза піддається спустошливим «набігам» південної листової гнилі, збиток від якої в США в 1970 р. був оцінений в 1 млрд доларів. В останні роки велику увагу приділяють вірусним захворюванням рослин. Поряд із хворобами, що залишають видимі сліди на культурних рослинах (мозаїчна хвороба тютюну й бавовнику, зимова хвороба томатів), віруси викликають сховані інфекційні процеси, що значно знижують урожайність сільськогосподарських культур і ведуть до їхнього виродження.

Органи управління АПК не здійснюють функцій забезпечення села матеріальнотехнічними ресурсами. Повсюдно за роки незалежності в сільському господарстві постійно спостерігається зменшення чисельності парку машин, забезпеченості будівельними матеріалами, добривами, паливомастильними матеріалами тощо. Проте практика господарювання свідчить, що за наявних умов нееквівалентного обміну продукцією та зростання цін на матеріальнотехнічні ресурси з'явилися окремі господарства, які змогли успішно працювати[14].

Справа в тому, що керівники рентабельних підприємств, будучи гарними господарниками, організаторами, зуміли раціонально використовувати фонди, добре організувати працю, освоїти, крім сільськогосподарського, вигідні підсобні промислові виробництва, переробку продукції й у результаті забезпечити нормальні доходи, оплату праці, соціальнопобутові умови працівників.

В аграрному секторі України було почато здійснення заходів, спрямованих на адаптацію системи державного управління галуззю до ринкових умов. Зокрема, неодноразово уточнювалися функції та структура профільного міністерства, а також регіональних і районних органів управління АПК, посилювалася бюджетна підтримка сільськогосподарських

товаровиробників, проводилися інші перетворення, що позитивно вплинули на діяльність формувань галузі[20].

Державний регуляторний вплив на розвиток сільського господарства в Україні залишається, з одного боку, значним, а з іншого — недостатньо ефективним. Результати наукових розроблень у цій галузі не завжди збігаються із засадами ринкової економіки і концентрації аграрного регулювання аграрного сектору економіки.

Нинішній стан економіки агропромислового комплексу — це не лише наслідок минулого, але й результат тих помилок, що були допущені в ході проведення економічної реформи в агропромисловому комплексі. Головних причин незадовільного реформування сільського господарства є три. По-перше, аграрна реформа розпочалася і проводиться без чітких цілей і обміркованих засобів щодо її реалізації, через що були поспішно приватизовані колгоспи і радгоспи, розірвані сформовані міжрегіональні і міжгалузеві зв'язки. Помилково був узятий курс на протиставлення фермерства колективному виробництву. Практично загублені великі господарства, промислові комплекси, тепличні комбінати, зруйнована їх виробнича база. У той же час фермерство тримається лише на ентузіазмі невеликої кількості селян і якої-небудь значної ролі у вирішенні продовольчої проблеми в країні не має.

Другою причиною стала практична відмова держави від підтримки сільського господарства. Його фінансування за роки реформ знизилося в 20 разів. Тим часом відомо, що ніде у світі без державного субсидування сільськогосподарські товаровиробники прибутково працювати не можуть.

Третя причина — величезні збитки сільському господарству, які наніс некерований «дикий» ринок, що призвело до згубного для селянства диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, енергоресурси. У таких умовах робота і фермерів, і колективних господарств втратила всяку економічну доцільність. Процес управління виробництвом складається з окремих управлінських циклів, кожен з яких можна розділити

на самостійні операції. Цими операціями, як відомо, є збір та передання інформації про об'єкт управління, її обробка й аналіз вироблення на основі цього аналізу управлінського рішення, передання рішення на об'єкт управління та його реалізація цим об'єктом, порівняння отриманих внаслідок реалізації рішення показників з їх плановими величинами[27].

Різноманітні ситуації, з якими доводиться мати справу керівництву підприємства, взаємопов'язані. Процес управління, який реагує на вплив ситуації, викликає появу інших процесів управління, які, у свою чергу, викликають нові процеси, що тим самим утворює постійні управлінські цикли.

Основою всіх управлінських процедур є інформація про процес обміну цією інформацією. До процесу управління на підприємстві висувається низка вимог. Процес управління повинен мати такі особливості, як: безперервність, нерівномірність, циклічність, послідовність, відносна змінність та сталість.

Головна вимога до організації управління на підприємстві полягає в тому, що система управління підприємством повинна мати таке саме або більше різноманіття та швидкодію програм, що відповідає можливій варіативності впливу середовища на систему, що управляється[41].

Можливі три варіанти, коли зміни в системі управління агропромисловим виробництвом на підприємстві призводять до підвищення її ефективності:

1. Скорочення витрат на управління при незмінних показниках управління або показниках, які поліпшуються (індекси результативності та ефективності апарату управління).

2. Поліпшення якості управлінської діяльності при незмінному обсязі витрат на управління.

3. Незначне збільшення витрат на управлінський апарат підприємства, супроводжуване істотним зростанням показників якості управління.

Система управління повинна бути економічно ефективною. Поняття економічної ефективності заходів щодо вдосконалення системи управління на підприємстві містить в собі цілий комплекс взаємопов'язаних чинників. При проведенні його оцінки слід керуватися принципом, що будь-яке перетворення в системі управління має виявитися у виробничій системі.

Державне управління сільським господарством і АПК базується на сукупності регулювальних факторів, до найважливіших серед яких належать:

- політичні — охоплюють собою загальнодержавну політику щодо села, визначення місця сільського господарства серед інших галузей, формування державної аграрної політики;
- правові — розроблення законодавчих та інших нормативно-правових актів, що стосуються аграрного (агропродовольчого) сектору, забезпечення їхнього функціонування і дотримання їх сутності всіма управлінськими, адміністративними і безпосередніми виробничими структурами;
- соціальні — формування державної соціальної політики щодо сільського господарства, села і селянства й забезпечення її практичного втілення відповідно до її сутності, цільового призначення і механізмів здійснення;
- макроекономічні — державна підтримка сільського господарства, розроблення і здійснення фінансової, цінової та податкової політики щодо нього відповідно до особливостей і потреб кожного конкретного стану (періоду);
- матеріально-ресурсозабезпечувальні — розвиток галузей для задоволення потреб сільського господарства у тракторах, комбайнах, сільсько-господарських машинах, засобах для боротьби зі шкідниками і хворобами сільськогосподарських тварин, медикаментах для сільськогосподарських тварин тощо;
- формування агроекологічної, земле- і природоохоронної політики, розвиток сільськогосподарських меліорацій тощо;

- організаційні — забезпечення ефективного функціонування державних органів управління сільським господарством і АПК;

- кадрові — формування і забезпечення високого рівня функціонування навчальної мережі для підготовки й підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів для державного управління сільським господарством по всій вертикалі й безпосередньо для виробництва, організація їх ефективного використання і просування по службі;

- наукові — забезпечення розвитку сільсько-господарської науки, включаючи підготовку наукових кадрів. Кожна група цих та інших складових за структурною побудовою управлінських ланок (підсистем) є багатoelementною, має чітке цільове призначення, виконує властиві їй специфічні функції. Поки що не має ані методології, ані методики обчислення місця, «ваги» кожної з них в подальшому. Передусім тому, що всі вони глибоко різнопланові, а багато з них не мають кількісних вимірників.

Для підвищення ефективності управління на сільськогосподарських підприємствах та відродження галузі необхідно:

- сприяти залученню вітчизняних та іноземних інвестицій у розвиток сільського господарства і агропромислового комплексу регіону;

- сприяти підвищенню заробітної плати та інших видів матеріального стимулювання персоналу сільськогосподарських підприємств;

- впровадити якісно нові підходи до управління персоналом сільськогосподарських підприємств, підвищити мотивацію до праці, створити умови для роботи та покращення якості і рівня населення;

- залучати персонал підприємств до підвищення власної кваліфікації, що дозволить досягти вищого рівня заробітної плати;

- забезпечувати високий рівень автоматизації і механізації виробництва, що призведе до підвищення результативності роботи сільськогосподарських підприємств;

- сприяти створенню кредитних спілок для відродження та розвитку соціальної інфраструктури у сільській місцевості, фермерства та підприємництва[44].

Сьогодні перед системою державного управління на усіх рівнях ставиться завдання зі скорочення працівників управлінського апарату. Це зумовлюється, по-перше, його надмірною роздутістю, розпорошеністю і роз'єднаністю в діяльності кожного управління, що знижує загальну ефективність роботи управлінського апарату. Необхідність скорочення чисельності працівників управлінського апарату визначається недостатністю фінансових коштів на його утримання. Крім того, за високої питомої ваги працівників апарату управління і недостатньому їх матеріальному стимулюванні (а це має місце у всіх управлінських структурах регіону) недостатня і їх віддача в керівництві соціально-економічними процесами. Сьогодні в усіх регіонах України, у тому числі й у Північному Приазов'ї, має місце низка негативних сторін в управлінні АПК, а саме: недостатність впровадження досягнень науково-технічного прогресу, низький рівень трудової дисципліни, слабка техніко-технологічна база, недостатність кваліфікованих кадрів, здатних керувати в умовах ринкових відносин. Разом з тим за останній час намітилося деяке поліпшення в системі управління:

- більш чітко стали визначатися і доводитися до колективу завдання розвитку виробництва;
- більшою мірою апарат управління став сприяти розвиткові процесів демократизації;
- покращилося діловодство, скорочено потік ділових паперів, різних інструкцій і т. д.

Одним із головних завдань для успішного розвитку регіональних АПК в умовах становлення ринкових відносин є створення ефективної системи організації управління на всіх ланках АПК та його окремих підприємств. Для цього необхідно подальше реформування діючих систем управління з урахуванням різноманіття форм власності і господарювання[48].

При цьому важливо чітко визначити функції управління всіх підрозділів АПК, його відділів і служб, а також чітко окреслити коло обов'язків кожного керівника, включаючи і керівні органи управління, усунути дублювання функцій та інформаційних потоків, що має місце в сучасних управлінських структурах. Природно, що управління й організаційна структура всіх ланок АПК і аграрних підприємств відрізняються динамічністю, постійно змінюються в залежності від змін умов того середовища, у яких функціонує АПК та його підрозділи.

Структура управління тісно пов'язана з організаційною структурою виробництва. Виробнича організаційна структура спрямована, насамперед, на встановлення чітких взаємозв'язків між окремими підрозділами АПК і окремими аграрними підприємствами, розподіл між ними прав і відповідальності.

Створення нових аграрних підприємств ринкового напрямку — акціонерних товариств, кооперативів, фермерських господарств тощо — визначає необхідність реформування всієї системи управління, пошуку нових, більш ефективних організаційних рішень[33].

Найбільш ефективною формою, з погляду організації внутрішнього управління, є акціонерні товариства і колективні сільськогосподарські підприємства. Сьогодні поряд із різноманіттям форм господарювання в аграрній сфері створені різні структури управління. Різноманіття цих структур визначається такими факторами: кількість підприємств та їх якісний склад; розміри підприємств АПК; характер власності; виробничий профіль; правовий статус підприємства; технологія виробництва; сфера діяльності і зв'язок із внутрішнім і зовнішнім ринками тощо.

Тому вдосконалення управління галузями АПК і окремими аграрними підприємствами варто розглядати у конкретних умовах господарювання.

Для удосконалювання системи управління на всіх рівнях особливо важливе встановлення тісних взаємозв'язків між усіма рангами управлінських структур. При збереженні функцій центрального апарата

управління, які не раціонально передавати нижнім ланкам управління, варто домагатися децентралізації в управлінні, створення умов для творчої ініціативи окремих агропідприємств, їх управлінських органів[30].

Для здійснення координації економічної діяльності в агропідприємствах області доцільно створити єдині планово-облікові служби, що повинні здійснювати внутрішньогосподарський розрахунок і контроль за діяльністю агропідприємств та їх підрозділів. В умовах різноманіття організаційних форм агропромислових підприємств в управлінській структурі повинен бути юрисконсульт, функції якого може поєднати начальник відділу кадрів. Через те що в умовах становлення ринкових відносин було ліквідовано централізоване постачання агропідприємств, виникає необхідність у створенні спеціалізованих регіональних агросервісних служб, а на великих агропідприємствах — створення відділів матеріально-технічного постачання.

Доцільним є створення на великих підприємствах відділів з виробництва продукції рослинництва і тваринництва, які повинні очолювати головний агроном і головний зоотехнік. Крім того, передбачена в структурі управління і посада головного інженера.

В умовах ринкової економіки результатом удосконалення управління є підвищення ефективності управлінської праці і як результат — підвищення ефективності виробництва, що може бути досягнуто за рахунок скорочення чисельності управлінського апарату, підвищення матеріального стимулювання кожного керівника, підвищення відповідальності за довірену йому ділянку роботи, удосконалювання якості управлінської праці.

У системі управління АПК Північного Причорномор'я, як і раніше, збережена трирівнева ієрархія управлінських структур — обласна, районна і система управління сільськогосподарським підприємством. При цьому проведено скорочення апарату управління на всіх ієрархічних ланках з метою підвищення ефективності виробництва і раціоналізації у використанні коштів

на управління й підвищення якісного рівня і відповідальності кожного працівника управлінського апарату[18].

Разом з тим сучасний рівень розвитку агропромислового комплексу області ще не відповідає принципам самоокупності ринкової економіки на будь-якому рівні господарювання. Економіка ще не почала функціонувати як повноцінна ринкова. Ще тягар проблем, пов'язаних зі старими методами управління, тягне економіку області назад.

Тому в умовах розвитку ринкових відносин необхідно створити передумови для самостійного соціально-економічного розвитку, незалежності, відповідальності за рішення всіх питань місцевого значення, захисту інтересів населення.

3.3 Пріоритети удосконалення систем екологічного управління та формування організаційно-економічного інструментарію екологізації аграрного виробництва Одеського регіону

Аграрна політика - це одна із складових частин економічної політики, сферою впливу якої являється сільське господарство і пов'язані з ним господарчі сфери. Аграрну політику визначають як діяльність держави, спрямовану на створення господарсько-фінансових і політичних умов в аграрному секторі, яка реалізується шляхом впливу на економічні процеси, що відбуваються через форми і методи, найбільш впливові в області аграрної економіки. Аграрна політика представляє собою упорядковану діяльність держави і санкціонованих нею суспільно-правових інститутів по формуванню культурних, соціальних, правових і економічних умов життя сільського населення.

Останнім часом зростає увага економістів до регіонального аспекту реформ, що здійснюються в аграрному секторі. Зростання вимог до регіонального аспекту є характерною рисою аграрних реформ у більшості країн. Зокрема посилення зв'язку аграрного виробництва з розвитком периферії виступає важливою складовою європейської моделі, на яку орієнтуються країни постсоціалістичного простору у руслі перспективи вступу до Європейського Союзу[40].

Економічна політика держави, спрямована на підтримку політики екологізації продовольчого комплексу, припускає:

- розробку інституціонального базису, що забезпечує функціонування агропромислового комплексу відповідно до принципів сталого розвитку;
- розробку стратегічних і тактичних заходів щодо охорони основних середовищеутворюючих компонентів - землі, води, різноманіття рослинного і тваринного світу, що є частиною природних агроєкосистем і виконують незамінні функції у біосфері;
- забезпечення соціальних гарантій населенню, і, в першу чергу, передбачених законом прав громадян на охорону здоров'я за рахунок створення національної системи якісного продовольства;
- визначення основних напрямів і пріоритетів екологізації агропромислового сектору економіки;
- створення умов для функціонування економічного (інвестиційна політика, фінансово-кредитні відносини, неподаткові методи активізації процесів екологізації, формування міжбюджетних відносин) та організаційного (розвиток екологічної інфраструктури, ринку агроєкологічних послуг), мотиваційного і стимулюючого механізмів, стратегії системного агроєкологічного освіти механізмів екологізації АПК;
- створення системи інформаційного забезпечення та моніторингу сталого розвитку всіх сфер агропромислового комплексу;
- розвиток процесів інтеграції в систему світогосподарських зв'язків, що передбачають участь у міжнародних природоохоронних угодах,

запобігання екологічного демпінгу, адаптацію до норм і правил функціонування СОТ;

- розвиток прикладних аспектів наукових досліджень в галузі природокористування.

Зазначені напрями формують довгострокову стратегію екологічного розвитку, але отримують своє дієве втілення в умовах конкретних регіональних рішень.

Ключові аспекти політики екологізації регіонального агропромислового комплексу включають:

- розробку регіональних стратегічних програм підтримки якості землі, водних джерел, атмосферного повітря, різноманіття рослинного і тваринного світу, вибір варіантів їх фінансового забезпечення.

- розробку і впровадження ресурсо-, енергозберігаючих та екологічно безпечних технологій виробництва продукції рослинництва і тваринництва;

- розробку і впровадження екологічно чистих виробництв у переробну (харчову) промисловість і сільськогосподарське машинобудування;

- створення організаційної системи впровадження біологічного землеробства, орієнтованого на розширення використання органічних добрив, забезпечення якості і родючості ґрунтів, застосування низьковитратних технологій, виділення зон виробництва екологічно чистої продукції та розробку методів оцінки її якості, формування ринку екологічно чистої продукції;

- впровадження економічних механізмів раціонального використання всіх компонентів природного середовища;

- створення системи агроекологічного моніторингу як елемента управління природними ресурсами;

- формування екологічної свідомості та системи екологічної освіти;

- розробку організаційно-економічних методів підтримки товаровиробників, що використовують екологічно безпечні виробничі

технології;

- складання прогнозів розвитку екологічно безпечного аграрного виробництва.

На території Одеської області діє Регіональна програма розвитку земельних відносин та охорони земель на 2013-2015 роки (далі – Програма), затверджена рішенням Одеської обласної ради від 14 лютого 2013 року №727- VI (зі змінами).

Програма розроблена з метою раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони, спрямована на реалізацію державної політики України щодо забезпечення сталого розвитку землекористування, рівності права власності на землю територіальних громад та держави, захисту прав власників та користувачів земельних ділянок, а також для створення більш сприятливих умов для залучення інвестицій у пріоритетні галузі економіки області.

Джерелами фінансування Програми є кошти, які надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва до обласного, районних бюджетів та бюджетів міст районного значення, сіл, селищ, а також кошти загального фонду обласного, районних бюджетів та бюджетів міст районного значення, сіл, селищ.

На 2014 рік для фінансування заходу Регіональної програми розвитку земельних відносин та охорони земель на 2013-2015 роки щодо розроблення документації із землеустрою щодо встановлення водоохоронних зон та прибережних захисних смуг навколо водних об'єктів за рахунок коштів обласного бюджету заплановано 615,4 тис. грн.

Відповідно до обсягу виконаних робіт у 2014 році даний захід профінансовано у сумі 109,4 тис. грн.

Земельні ресурси Одеської області (3331,4 тис. га) характеризуються надзвичайно високим рівнем освоєння. Найбільшою є питома вага земель сільськогосподарського призначення – 2659,1 тис. га, з них рілля – 2074,9 тис. га. У структурі земель землі сільськогосподарського призначення

займають 79,8 %, у тому числі рілля – 62,3 %. Землі громадського призначення займають 30,5 тис. га.

Станом на 01.01.2015 площа земель під об'єктами природоохоронного призначення становить 113,0 тис. га або 3,4 % від території області. Площа земель оздоровчого призначення становить 1,7 тис. га, а площа рекреаційного призначення – 4,7 тис. га.

Землі лісогосподарського призначення та ліси на інших лісовкритих площ займають 223,5 тис. га або 6,7 % території області.

Землі водного фонду займають 211,0 тис. га або 6,3 % відсотків території області, в тому числі природні водотоки (річки та струмки) – 15,3 тис. га, озера та лимани – 167,6 тис. га, ставки – 12,2 тис. га, штучні водосховища – 7,6 тис. га, штучні водостоки (канали, колектори, канави) – 8,3 тис. га.

Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення займають 31,6 тис. га. Станом на 01.01.2015 до порушених земель віднесено 2,4 тис. га (з них не використовуються у виробництві 1,5 тис. га). Землі, що використовуються для транспорту та зв'язку в цілому по Одеській області займають 25,1 тис. га.

Площа земель під твердими побутовими відходами складає 0,4 тис. га, з яких більша частина не відповідає екологічним нормам.

Деградація земель – природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів (Закон України “Про охорону земель”).

Відповідно до інформації відділів (управлінь) Держземагентства у районах та містах Одеської області станом на 01.01.2015 площа деградованих земель по Одеській області складає 33,00 тис. га. Протягом 2014 року на території Одеської області роботи щодо консервації земель не проводились у зв'язку з відсутністю фінансування.

Важливість питання ефективного використання та охорони земель сільськогосподарського призначення у Одеській області є одним з найактуальніших, адже в області понад 2,5 млн. га сільськогосподарських угідь, у тому числі більш 2 млн. га ріллі, більше 80 тис. га виноградників.

Контроль щодо охорони земель вимагає невідкладних науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів та отримання екологічно чистих продуктів харчування.

Так, 4 червня 2009 року Верховною Радою України прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження ґрунтів”, яким внесено зміни до Земельного кодексу України. Кодексу України про адміністративні правопорушення, Законів України “Про землеустрій”, “Про охорону земель”, визначаючи обов’язок усіх землевласників і землекористувачів використовувати земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, встановлюючи адміністративну відповідальність за їх використання без зазначених проектів або відхилення від них.

Проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, розробляються за заявою землевласників або землекористувачів з метою організації сільськогосподарського виробництва і впорядкування сільськогосподарських угідь у межах землеволодінь та землекористувань для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і покращання природних ландшафтів (стаття 52 Закону України “Про землеустрій”).

Станом на 01.01.2015 на території Одеської області розроблені та затверджені відповідно до норм чинного законодавства проекти

землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, мають 30 господарств, які використовують земельні ділянки площею понад 100 га. Договори на розробку таких проектів уклали 111 господарств.

Одним з основних напрямів діяльності Регіональної програми розвитку земельних відносин та охорони земель на 2013-2015 роки є розроблення документації із землеустрою щодо встановлення водоохоронних зон і прибережних захисних смуг навколо водних об'єктів.

Реалізація даного напрямку Програми забезпечить встановлення на території Одеської області водоохоронних зон та прибережних захисних смуг навколо водних об'єктів відповідно до розроблених проектів землеустрою, що сприятиме захисту водних об'єктів від забруднення та засмічення, а також визначить режим обмеженої господарської діяльності на даній території.

Так, протягом 2014 року відповідно до Програми погоджено та затверджено документацію із землеустрою щодо встановлення водоохоронних зон та прибережних захисних смуг по таким водним об'єктам, як:

- ✓ Куяльницький, Хаджибейський лимани, річка Великий Куяльник на території Іванівського району;
- ✓ Тилігульський лиман на території Березівського району;
- ✓ озера Ялпуг, Кугурлуй, Китай, Катлабух, річка Дунай на території Ізмаїльського району;
- ✓ озеро Сасик на території Кілійського району;
- ✓ річка Південний Буг на території Савранського району;
- ✓ Чорне море, озера Шагани, Алібей, Бурнас, Сасик на території Татарбунарського району[3].

Одним із ключових напрямків державного управління в галузі аграрної політики є розвиток аграрних регіонів. І саме це є одним із пріоритетів поглиблення ринкових відносин. На наш погляд, основою відродження

аграрного регіону може бути насамперед розвиток аграрного виробництва, що здатен забезпечити фінансову базу для соціальних перетворень та досягнення сучасних стандартів життя. Для цього необхідне заохочення підприємництва в аграрних регіонах, його кредитна підтримка, створення умов для самореалізації населення за місцем проживання.

Важливого значення набуває також подолання дезінтеграційних тенденцій та зменшення диференціації у рівні розвитку регіонів. Адже ці процеси стримують формування єдиного продовольчого комплексу, гальмують структурну перебудову, суперечать переходу на ринкові принципи економічної діяльності.

Державне управління в сфері АПК має бути спрямоване на сприяння поліпшенню якості виробленої продукції та збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції. Доцільнішим буде надання державних довгострокових кредитів зі ставкою 3 % річних. Також для прискорення цього процесу необхідно залучити лізингові операції, які будуть гарантованими товарними інвестиціями. Це дасть можливість доступу до найпередовішої техніки і допоможе ліквідувати суперечності між необхідністю її використання та швидким її моральним старінням.

Отож, вирішення проблем аграрної сфери для України є невід'ємним компонентом економічного зростання через інвестиційну складову економіки. Підвищення розвитку інвестиційної діяльності прямо пропорційне розвитку інвестиційної галузі в Україні. Стимулювання розвитку інвестиційної діяльності агропромислового комплексу є центральними питанням при вирішенні всіх недоліків економіки і збільшення надходжень інвестицій в Україну.

ВИСНОВКИ

В основі сучасної світової фінансової та екологічної кризи лежить одна і та сама причина – нераціональне використання ресурсів. Для збереження екстенсивного, техногенного та інноваційно спрямованого розвитку з кожним роком необхідно виділяти все більше коштів у галузі, які інтенсивно експлуатують природу. Інвестиційна діяльність має у своєму розпорядженні істотний потенціал для подолання екологічної кризи. Останнім десятиріччям відповідно до концепції сталого збалансованого соціально-економічного розвитку усе більшого поширення набувають підходи, пов'язані з екологізацією усіх сторін суспільної діяльності, впровадженням сучасних механізмів та інструментів екологізації та забезпечення екологічної безпеки різних видів економічної діяльності. Екологізація інвестиційної діяльності створює основу теоретичного осмислення екологізації економіки України в цілому. Екологізація економіки України (в рамках концепції сталого розвитку) є невід'ємною умовою швидкої інтеграції нашої країни у світову економіку, що вимагає визначення перспективних напрямів вкладання інвестицій у формування конкретних механізмів забезпечення екологізації

Проведені дослідження дозволили виділити такі суттєві характеристики фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств – його кількісне значення залежить від обсягу та структури фінансових ресурсів підприємства, а якісна характеристика визначається співвідношеннями між фінансовими ресурсами та джерелами їх формування. Аналіз основних елементів фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств Одеського регіону показав, що нині ще не склалася однозначна та чітка тенденція в його формуванні та використанні. Помітна тенденція зростання кількісних характеристик фінансового потенціалу, однак вона не підкріплена відповідними якісними змінами його елементів. Постійне підтримуване фінансових показників на оптимальному рівні дасть допомогу підприємствам

нарощувати свій виробничий потенціал. Розширене відтворення виробництва в сільському господарстві створить сприятливі економічні умови, які мають характеризуватися випереджаючим збільшенням прибутків сільськогосподарських товаровиробників порівняно з підвищенням цін на промислову продукцію, яка споживається аграрними товаровиробниками, зростанням реальних доходів сільських жителів.

Таким чином, реалізація зазначених напрямів розвитку управління агроподовольчою системою України дозволить організувати чинну систему управління, таким чином, щоб націлити її на виконання завдань з екологізації виробництва та в умовах інтеграційних процесів, що мають місце в країні, адаптуватися до світових та європейських вимог з формування системи управління сільськогосподарського виробництва з екологічною компонентою.

В умовах ринкової економіки інтенсифікацію агропромислового виробництва, підвищення конкурентоспроможності його продукції, найкраще здійснювати на інтенсивній основі – технічному та технологічному його удосконаленні, шляхом запровадження системи машин для комплексної механізації всіх технологічних процесів, використання прогресивних технологій, які сприяють зростанню продуктивності праці, зменшенню втрат продукції і зниженню її собівартості.

Оскільки Україна задекларувала свій намір вступу до Європейського Союзу, то для забезпечення розширеного відтворення основного капіталу на новій технологічній основі, необхідно подумати про створення сприятливих умов для залучення як внутрішніх, так і іноземних інвестицій.

Лізинг – достатньо дієвий механізм на шляху технічного забезпечення та модернізації сільського господарства України. Крім того, він справляє позитивний вплив на весь АПК.

Аграрний потенціал України надзвичайно великий. Але необдумані політика у цій галузі не дозволила ефективно використати вказаний потенціал, не забезпечила виробництво сільськогосподарської продукції для

повного задоволення власних потреб і для експорту. Більше того, недосконалі технології, невдала організація агропромислового виробництва обумовила значне забруднення навколишнього середовища. В Україні працює великий контингент науковців з різних напрямків агропромислового виробництва. В різний час виконано чимало експериментів, спрямованих на ефективне ведення рослинництва і тваринництва. Нажаль, переважна більшість цих розробок не знайшла і не знаходить виходу на виробництво.

Причин тут декілька:

- 1) виробникам не відомі результати наукових досліджень;
- 2) технічне оснащення і технологічний рівень господарювання не дозволяє впроваджувати нові досягнення науки;
- 3) ряд виробників з недовірою відносяться до аграрної науки.

Посилення регіонального і внутрішньорегіонального моменту в управлінні вже починає вносити свої корективи в структуру економіки Північного Причорномор'я, і зокрема в структуру АПК, пристосовуючи її до потреб місцевого розвитку. Однак цей шлях повного реформування управління відповідно до вимог ринкової економіки дуже складний та довгий. Розвиток регіонального АПК має у першу чергу бути підпорядкований цілям повноцінного забезпечення продовольством місцевого населення області та виходу у найближчій перспективі на зовнішні ринки збуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. James G. Beierlein, Kenneth C. Schneeberger, Donald D. Osburn. Agribusiness management - Waveland Press, Inc., 4-th edition, 2004 – 354 p.
2. Rogen Perman, Yue Ma, James McGilvray. Natural resource and environmental economics - Pearson Education Limited, 3-d edition, 2003 - 699p.
3. Trends and Waves // <http://www.sustainability.com/insight/trends-and-waves.asp>
4. Аграрний бізнес: Навчальний посібник із грифом Мін. аграр. пол. України / за заг. ред. Л.І.Катан – Д.: Вид-во ДУЕП, 2009 – 266 с. 6. Матеріали міжнародного форуму «Перспектива нового міжнародного стандарту із соціальної відповідальності ISO 26000 для Східної Європи» - Київ :ДП УкрНДНЦ Держспоживстандарту України, 2008 р. – 186 с.
5. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. - К.: ННЦ ІАЕ, 2011.- 1008 с.
6. Аграрний сектор України на шляху до Євроінтеграції: монографія / [Бетлій М. О., Бородіна М.О. та ін.]. - Ужгород: ІВА, 2006.- 496с.
7. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку/ [Л.Молдаван, О. Бородіна, В. Юрчишин та ін.] // Дзеркало тижня. - 2010. - №26. - С. 4-5.
8. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно–аналітичний збірник (випуск 6) / за ред. П. Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2007. –764 с.
9. Безгулий В. В. Регіональна економіка України і світу : посібник / В. В. Безгулий, С. В. Козинець. К. : Видавничий центр «Академія», 2002. 216 с.
10. Бідзюра І. П. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих

навчальних аграрних закладів освіти / І.П. Бідзюра, В.К. Збарський, М.М. Ільчук. – К.: 2001. – 320 с.

11. Бланк И. А. Інвестиційний менеджмент. – К.: МП «ИТЕМ», 1995. – 448 с.

12. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року // Економіка АПК. - 2010. -№7. - С. 3 -15.

13. Діброва А. Д. Сучасне трактування державного регулювання аграрного сектору економіки / А. Д. Діброва // Економічна теорія. — 2007. — № 1. — С. 76–84.

14. Доповідь "Сільське господарство України" Архів 2014 рік <http://agroua.net/statistics/>

15. Дрейер О. К. Экология и устойчивое развитие / О. К. Дрейер, В. А. Лось. –М. : Изд-во УРАО, 1997. 224 с.

16. Закон України „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”// Голос України. - 2005.- 16 листопада.

17. Закон України від 17 жовтня 1990 р. «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (в редакції Закону України від 15 травня 1992 р.) // Відомості Верхов. Ради Украї- ни. — 1992. — 32. — Ст. 453.

18. Закон України Про інвестиційну діяльність// Відомості Верховної Ради України. – 1999. -134 с.

19. Іванишин В. В. Становлення державного лізингу в агропромисловому виробництві // Екон міка АПК. – 2002. – № 9. – С. 74–79.

20. Карасьова Н. А. Становлення та особливості розвитку лізингу в зарубіжних країнах. Статистика України. – К., 2008. – № 1. – С. 31–34.

21. Кваша С.М Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С.М Кваша, Н.С. Голомша // Економіка АПК. - 2006. - № 5. - С. 99-104.

22. Кирюшин В. В. Эколого-экономические проблемы агротехнологической политики / В. В. Кирюшин // Общество и экономика. 2003. № 7-8. С. 92-116.

23. Коваль О.М. Оптимізація ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України / О.М. Коваль // Наук. вісн. НУБіП України. - К.: ВЦ НУБіПУ, 2010. - Вип. 154. - Частина 1.- С.181-185.

24. Крилатих Е.М. Агропродовольчий сектор: багатофункціональність, фактори розвитку, ризики / Е.М.Крилатих // Економіка АПК. - 2010. - № 2. - С. 162- 165

25. Кропивко М. Ф. Методологічні проблеми демократизації управління аграрним сектором економіки України / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2003. — № 3. — С. 27–35.

26. Крупський В.С. Можливості державної фінансової підтримки сільського господарства в Україні під час економічної кризи / В.С. Крупський // Науковий вісник НЛТУ України. - 2009. - Вип. 19. - С. 184-188.

27. Мельник Л. Ю. Аграрний сектор економіки в аспекті його матеріально- технічної та технологічної оснащеності / Л. Ю. Мельник // Агросвіт. - 2009. - № 2. - С. 2-8.

28. Мішеній Є. В. Соціально-економічні та екологічні напрями розвитку сільських територій / Є. В. Мішеній, Р. П. Косодій // Економіка АПК. — 2005. — № 5. — С. 98–105.

29. Могильний О. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації до ринку / О. Могильний.— К., 2002. — 333 с.

30. Нестерчук Ю. О. Пріоритетний характер інвестицій у спільні підприємства аграрної сфери економіки // Економіка АПК. – 2000. - № 5. – С. 53-57.

31. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХІ столітті. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 94с.

32. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. - К.: НВЦ НБУВ, 2010. - 232 с.

33. Офіційний сайт ВАТ НАК «Укragenrolizing» // <http://www.ukragroleasing.com.ua/ua/about/>.

34. Петкова Л. Концептуальні засади оцінки та прогнозу нової якості економічного зростання України / Леся Петкова // Регіональна економіка. — 2005. — № 2. — С. 48–58.

35. Попова В. Результативність макrorівня: сутність концепції та методології оцінки / В. Попова // Економіка України. — № 11. — 2004. — С. 42–48.

36. Попцов А. В. Направления государственной поддержки сельского хозяйства в развитых странах / А. В. Попцов // АПК: Экономика, управление. 2005. № 11. С. 17-22.

37. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку. [Л.В.Дейнеко, А.О. Коваленко, ПЛ. Коренюк, Е.І. Шелудько]; за ред. Б.М. Данилишина. - К.: Наук, думка, 2007. - 276 с.

38. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні : підсумки минулого та погляд у майбутнє. Науково-популярні нариси у трьох томах. Т. II. Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. К.: Інститут аграрної економіки, 2001.— 484 с.

39. Сафронов Т. А. Екологічні основи природокористування / Т. А. Сафронов. – Львів, 2003. 189 с.

40. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсон В.М., Андреева Н.М., Алимов О.М. та ін.]; за наук. ред.. д.е.н., проф. Хлобистова С.В. / ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. - Сімферополь: ИТ «АРИАЛ», 2011. - 589с.

41. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Державний комітет статистики України: - К.: Консультант, 2006. – 564 с.

42. Статистичний щорічник України за 2006 рік / Державний комітет статистики України: - К.: Консультант, 2007. – 560 с.
43. Суржик Л. Біотехнологія в сучасному світі, користь і ризики / Л. Суржик // Дзеркало тижня. On The WEB. № 36. 2006. С. 14-15.
44. Федоренко В. Г., Гойко А. Ф. Інвестознавство: Підручник / За наук. ред. В. Г. Федоренко. – К.: МАУП, 2000. - 408 с.
45. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві / М.М. Федоров. – К.: ІАЕ, 1998. – 195 с.
46. Федоров М.М. Об'єктивна необхідність і основні методичні принципи удосконалення методики економічної оцінки земель / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2004. - № 5. – С. 3-11.

ДОДАТКИ

Додаток 1

**Основні проблеми організації управління аграрним сектором
(за блоками функцій) та можливі шляхи їх вирішення**

Проблеми (за блоками функцій)	Можливі шляхи вирішення
I. Аграрна політика	
Недосконалість аграрного законодавства та низький рівень виконання законів і підзаконних актів з боку як суб'єктів управління аграрним сектором	Основний обов'язок державного службовця має полягати в точному виконання законів. Будь-який наказ, розпорядження, порада або інша дія службовця повинна мати зноску на відповідний закон або підзаконний акт
Відсутня довгострокова програма розвитку аграрного сектору економіки з чітко поставленими цілями і завданнями	Розробка стратегії і довгострокової програми розвитку аграрного сектору на 10 – 15 років
Часті зміни аграрної політики не задля досягнення стратегічних цілей, а в зв'язку зі зміною керівництва галуззю	Застосування сіткового підходу до визначення етапів і конкретизації проміжних завдань у досягненні стратегічних цілей
Засилля посередницьких структур у сферах постачання ресурсів для села та збуту сільськогосподарської продукції	Демонополізація сфер, створення державних і напівдержавних агентств, розвиток обслуговуючої кооперації та інтегрованих формувань типу “виробництво

	– переробка – збут”
Не диференційовані податкова, кредитна і страхова політики відносно депресивних, віддалених та процвітаючих територій	Удосконалення законодавства та державної податкової, кредитної і страхової політики.
II. Економіка (прогнозування і планування)	
Недостатній обсяг і якість статистичної інформації для забезпечення регіонального і державного управління галуззю	Формування на доповнення до загальнодержавної відомчої аграрної статистики
Немає закінченої системи зональних нормативів витрат на виробництво конкурентоспроможної сільгосппродукції	Розробка системи нормативів злами науково – дослідних і проектно – технологічних установ аграрного профілю
Не сформована система напрацювання і публікації прогнозів виробничих і ринкових ситуацій для їх використання в повсякденній діяльності господарюючих структур	Створення системи ринкових і виробничих прогнозів із за діянням потенціалу установ УААН та консалтингових прогнозно – аналітичних центрів
Цільові державні програми розвитку сільського господарства не підкріплені в більшості випадків фінансуванням і відповідальність за їх виконання за рівнями управління не персоніфікована	Розробка цільових державних і галузевих програм повинна здійснюватись за сітковим графіком досягнення стратегічних цілей з урахуванням можливостей державного бюджету
Технологія планування та розробки програм не відпрацьована і в	Перейти на технологію індикативного планування з

більшості випадків виконується за принципом “від досягнутого” без застосування сучасних методологій, не опрацьовуються варіанти	використанням економіко – математичних методів і моделей, маркетингових підходів до управління за цілями і результатами
Не на належному рівні ведеться планово – економічна робота у сільськогосподарських підприємствах.	Обов’язковість господарського планування запровадити в законодавчому порядку, подібно вимогам до ведення бухгалтерського обліку
III. Фінанси (мотивація)	
Система розподільчих відносин між галузями економіки не стимулює розвиток сільського господарства та сільських територій	Механізм розподілу видатків державного бюджету між галузями економіки має ґрунтуватися на показнику “норма прибутку”
Не відпрацьована система поєднання інтересів землевласників і працівників по стимулюванню високопродуктивної праці в агропромисловому виробництві	Розробити і реалізувати цільову науково – технічну програму з напрацювання та реалізації мотиваційних механізмів до високопродуктивної праці у сільському господарстві
Податкове законодавство не передбачає диференційований підхід до сільських сімей з урахування їх доходів	Удосконалити податкове законодавство
Повільно впроваджується внутрігосподарський розрахунок на підприємствах сільського господарства	Запровадити в рамках державної підтримки сільського господарства стимули щодо впровадження внутрігосподарського

	госпрозрахунку
Органи місцевого самоврядування не мають достатньо прав і коштів для ефективного управління сільськими громадами і розвитком сільських територій	Удосконалити законодавство про місцеве самоврядування і бюджетний кодекс
Обслуговуюча кооперація не розвивається через недосконалість законодавства і психологічну неготовність селян до кооперування	Організовувати державні і напівдержавні заготівельно – збутові агентства, стимулювати розвиток обслуговуючої кооперації
Недоступність для більшості сільгоспвиробників довгострокових кредитів	Удосконалювати схеми пільгового довгострокового кредитування
IV. Організація і регулювання	
Управління землеустроєм, розвитком агропромислового виробництва та сільських територій розосереджене між значною кількістю Міністерств і відомств і координація їх спільної діяльності знаходиться на низькому рівні	Поступово концентрувати державне управління аграрним сектором у рамках єдиного органу виконавчої влади з передачею частини функцій державного управління до органів громадського управління
Урядовий орган управління – Міністерство аграрної політики – не має достатніх важелів впливу для керованості процесами розвитку агропромислового виробництва на регіональному і місцевому рівнях	Провести розмежування повноважень між державними і регіональними органами управління з дотриманням принципів програмно – цільового підходу: програма, кошти під програму і служба для управління

	програмою
Управління сільського господарства обласних і особливо районних державних адміністрацій не перебудували свою роботу до умов господарської самостійності та ринкових відносин і не мають достатніх важелів впливу на перебіг подій	Те ж
Недостатньо розвинуті між професійні, професійні, територіальні органи громадського управління в аграрному секторі та система саморегулювання відносин між операторами аграрного ринку	Стимулювати розвиток органів громадського управління через передачу їм частини повноважень державного управління
Не відпрацьовані дієві схеми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції. Недостатньо прозорі порядки освоєння коштів державного і місцевих бюджетів на підтримку розвитку АПВ та соціального розвитку села	Удосконалювати схеми державного регулювання ринків через запровадження прозорих механізмів розподілу та підвищення оперативності реагування на зміни ринкових ситуацій з використанням даних цінового моніторингу
V. Інспекційна діяльність (контроль)	
Не налагоджена система контролю за виконанням законів і підзаконних актів щодо регулювання діяльності в аграрній сфері	Цілеспрямовано налагоджувати систему контролю за виконанням законів і підзаконних актів, не втручаючись у господарську діяльність

Не створена система незалежного контролю за дотриманням стандартів якості і безпеки продуктів харчування та впровадження систем управління якістю сільськогосподарської продукції у процесі виробництва, збереження, переробки і просування до споживачів	Запровадити державну мережу випробувальних лабораторій з сертифікації якості сільськогосподарської продукції і ресурсів при здійсненні трансакцій “покупець – продавець”. Створити наближену до міжнародних систему стандартів. Стимулювати впровадження систем управління якістю на підприємствах
Чисельність інспекційних органів, дубляж у їхній діяльності, не розмежовані повноваження по контролю (інспекції) міждержавними і регіональними органами влади	Провести розмежування повноважень за принципом: контрольно – інспекційні служби, діяльність яких життєво важлива для безпеки держави, формувати в складі органу державного управління, а служби по нагляду за охороною природи, праці, пожежної безпеки, якості продукції тощо формувати в складі територіальних органів управління
Не розвинута система громадського контролю за якістю і безпекою продуктів харчування та екологічною безпекою	Стимулювати розвиток системи громадського нагляду і контролю

*Основні проблеми організації управління аграрним сектором систематизовані на основі матеріалів функціонального аналізу, виконаного в рамках проекту ТАСІС “Реформування системи управління в аграрному секторі України”.

**Інституціональні проблеми розвитку та регулювання
аграрної економіки**

Проблеми	Наслідки	Результати
Нестабільність аграрної політики	Часті зміни «правил гри»	Паліативність (негативні результати) господарських взаємодій
Ціноутворення і цінова політика	Диспаритет цін, нееквівалентність міжгалузевого обміну	Недоотримання доходів, збитковість окремих виробництв
Вдосконалення земельних відносин	Втрата власності	Неринковий характер перерозподілу земельних активів
Розвиток кооперації і інтеграції	Відсутність кооперативної сфери	Втрати від маркетингових дій
Підвищення ефективності системи управління АПВ	Відсутність саморегулюючих структур	Обмежені можливості професійних об'єднань
Протекціонізм	Поширення підтримки не на всіх суб'єктів господарювання	Обмеження можливостей підприємців господарювати в рівноконкурентних умовах
Незавершеність аграрної реформи	Відсутність інституціональних умов для капіталізації землі	Консервація відчуження селянина від землі; розвиток тіньового ринку землі

Відсутність недержавних структур захисту інтересів селян	Обмежені можливості донести до влади свої проблеми і захистити свої інтереси	Значні розходження заходів державної політики із реальними потребами селян
Державне регулювання	Недієздатність, неефективність	Відсутність допомоги ОСГ
Інфраструктура ринку	Недостатнє законодавче забезпечення функціонування	Відсутність організованого аграрного ринку